

Economisch-Statistische Berichten

P.B.O. en Euromarkt

★

Drs. L. Brakel

Vergelijking van de na-oorlogse
produktiviteitsontwikkeling
in West-Europa

★

Dr. J. M. E. M. A. Zonnenberg

Bepaalde (typen) kartels niet meer
toelaatbaar in Euromarkt?

★

Dr. W. J. van de Woestijne

Een bedrijfseconomische beschouwing
van de Nijverheidsorganisatie T.N.O.

★

Mr. G. J. Willemsen

Een bodpensioen voor alle
weduwen?

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

44e JAARGANG

No. 2181

WOENSDAG 29 APRIL 1959

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Bewindvoering

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

EERSTE NEDERLANDSCHE

- PENSIOEN REGULINGEN
- RISICO - HERVERZEKERING
VAN PENSIOENFONDSEN

HOOFDKANTOOR
JOHAN DE WITTLAAN 50
's-GRAVENHAGE
TEL. 0 1700-51.43.51
POSTADRES: POSTBUS 5

R. Mees & Zoonen
Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam · 's-Gravenhage

Delft · Schiedam · Vlaardingen

Alblasserdam

*Beheer en administratie
van vermogens
Executele en bewind-
voering*

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.
Telefoon redactie: 0 1800-52939. Administratie: 0 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam 6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H.W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

P.B.O. en Euromarkt

De Contactcommissie van Academisch Gevormde Economen is er, ook op de 22 dezer gehouden Negende Economenlanddag, weer in geslaagd voor de aan de wetenschap gewijde middagbijkonst sprekers uit te nodigen, wier faam dusdanig is dat men hun volgaarne het oor leent. Wellicht zal menigeen ditmaal zelfs het oor hebben gespist, want de namen van beide sprekers, Prof. Mr. W. C. L. van der Grinten en Prof. Dr. H. J. Witteveen, waren genoemd in verband met de kabinetsformatie. Eerstgenoemde refereerde over het onderwerp P.B.O. en Euromarkt en had daarna zijn betoog te verdedigen tegen opmerkingen van Prof. Witteveen.

Prof. Van der Grinten droeg de bedrijfsorganisatie, die hij primair zag als een kwestie van maatschappijstructuur, een warm hart toe. De bedrijfslichamen achtte hij o.a. van belang als pleitbezorger, als spreekbuis, voor de bedrijfstak bij de nationale en internationale overheid en als organen van overleg tussen werkgevers en -nemers op bedrijfstakniveau. Men behoeft, aldus de inleider, niet bevreesd te zijn dat bedrijfsorganisatie in de industrie ertoe zal leiden, dat de economische gestes van de ondernemingen door tal van verordeningen zullen worden beheerst en de concurrentie vergaand zal worden beperkt. Afgezien wellicht van verkoopvoorwaarden, valt er in normale tijden niet zo veel te regelen.

Aan de goede zin der bedrijfsorganisatie doet de Euromarkt niets af. De Euromarkt laat de nationale overheden de verantwoordelijkheid voor het nationaal economisch welzijn. De bevoegdheden der Europese organen zijn beperkt. Doordat de Euromarkt het Nederlandse bedrijfsleven voor een zware taak stelt doet zij juist instandhouding en verdere ontwikkeling der bedrijfsorganisatie zinvoller zijn. In vele gevallen immers zullen overleg en beraad nuttig kunnen zijn, terwijl de behoefte aan een spreekbuis voor de belangen der nationale bedrijfstakken zal toenemen. Ook bij het streven naar sociale harmonisatie past volgens Prof. Van der Grinten bedrijfstaksgewijs overleg.

De vraag of de bedrijfsorganisatie in strijd komt met art. 85 van het E.E.G.-verdrag beantwoordde de inleider ontkenkend. Afgezien van het feit, dat de vraag van weinig actueel praktisch belang is — art. 85 immers betreft regeling der mededinging en op dit stuk is de bevoegdheid der bedrijfslichamen vooralsnog uiterst klein — meende hij dat verordeningen van bedrijfslichamen niet aan het bewuste artikel behoeven te worden getoetst. Art. 85 spreekt van overeenkomsten van ondernemingen, besluiten van ondernemersverenigingen e.d.; verordeningen van bedrijfslichamen vallen daar naar de letter noch, naar

spreker betoogde, naar de geest onder. Het bewuste artikel heeft betrekking op privaatrechtelijke, niet op publiekrechtelijke bindingen. Deze laatste worden volgens Prof. Van der Grinten beheerst door art. 101, waarin wordt gesproken over wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen der lid-staten, die de mededingingsvoorwaarden op de gemeenschappelijke markt vervalsen. De kans, dat een verordening van een bedrijfslichaam door de procedure van art. 101 wordt getroffen, achtte Prof. Van der Grinten echter gering.

De opmerkingen van Prof. Witteveen richtten zich, wat de P.B.O. als zodanig betreft, in hoofdzaak tegen de wijd verbreide opvatting, dat regeling der verkoopvoorwaarden een onschuldig iets zou zijn. De concurrentie heeft — nu vele prijzen vast liggen — de neiging zich juist op secundaire voorwaarden te richten. Regeling der verkoopvoorwaarden is dan ook geenszins onschuldig; veeleer bestaat er gevaar dat de bedrijfslichamen de toch al beperkte concurrentie nog meer gaan beperken, zodat wij in een modern gildestelsel verzeild geraken. De regelende bevoegdheid der bedrijfslichamen achtte hij voorts in strijd met de opzet van de Europese Gemeenschap. In de Gemeenschap dient effectieve concurrentie te heersen en het is niet juist indien wij ons met behulp van de P.B.O. aan de ons in art. 85 opgelegde verplichtingen onttrekken.

Misschien heeft Prof. Van der Grinten, aldus voerde Prof. Witteveen nog aan, formeel gelijk, als hij art. 85 zo interpreteert, dat het alleen op ondernemersovereenkomsten e.d. betrekking heeft, maar in feite staan de verordeningen der bedrijfslichamen heel dicht bij ondernemersafspraken. Hij meende voorts, dat de P.B.O. in strijd is met art. 5, waar staat, dat de lid-staten zich moeten onthouden van alle maatregelen welke de verwezenlijking van de doelstellingen van het Verdrag in gevaar kunnen brengen. Op de Euromarkt dient redelijke concurrentie te heersen en het doet er, aldus Prof. Witteveen, niets toe, of deze wordt aangetast door publiekrechtelijke, dan wel privaatrechtelijke regelingen.

Tot zover een — in verband met de hier beschikbare ruimte kleine — greep uit hetgeen op de Landdag werd gesproken. Hebben wij de teneur der beide betogen goed aangevoeld, dan was het uitgangspunt der sprekers in wezen tegengesteld. Bij Prof. Van der Grinten lag, menen wij, het accent eigenlijk op de P.B.O.; bij Prof. Witteveen daarentegen op de Euromarkt. Wij zouden het ook zo kunnen zeggen: Prof. Van der Grinten sprak — letterlijk overeenkomstig zijn opdracht — over P.B.O. en Euromarkt; Prof. Witteveen over Euromarkt en P.B.O.

Z.

INHOUD

	Blz.		Blz.
P.B.O. en Euromarkt, door Drs. J. H. Zoon...	335	Ingezonden stuk:	
Vergelijking van de na-oorlogse produktiviteitsontwikkeling in West-Europa, door Drs. L. Brakel	336	Conjunctuur en conjunctuurpolitiek, door Dr. C. de Galan met een naschrift van J. Kuiterman	348
Bepaalde (typen) kartels niet meer toelaatbaar in Euromarkt?, door Dr. J. M. E. M. A. Zonnenberg	338	Boekbespreking:	
Een bedrijfseconomische beschouwing van de Nijverheidsorganisatie T.N.O., door Dr. W. J. van de Woestijne	344	O. Kaña: Bedrijfssignalering met Z-diagrammen, bespr. door Drs. W. Begeer	349
Een bodempensioen voor alle weduwen?, door Mr. G. J. Willemsen	346	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	350
		Notities:	
		"Groei van het nationaal produkt	343

Schrijver gaat in dit artikel na hoe de produktiviteit zich in de na-oorlogse periode in West-Europa ontwikkelde en in welke richting de Nederlandse relatieve positie zich gedurende deze, door industrialisatie gekenmerkte, jaren bewoog. Hiertoe heeft schrijver allereerst de relatieve produktiviteitsniveaus (voor 1956) vastgelegd, door deze voor ieder onderzocht land uit te drukken in procenten van de Nederlandse bruto voortbrenging per economisch actieve. Daarna werd voor de verschillende landen, op basis van de bruto nationale produktie tegen vaste prijzen (1954) en gegevens betreffende de actieve beroepsbevolking, de ontwikkeling van de gemiddelde produktiviteit voor de jaren 1948 tot en met 1957 nagegaan. Teneinde over dezelfde jaren de onderlinge produktiviteitsniveaus te bepalen, werden vervolgens de verkregen indices als het ware geënt op de resp. posities, berekend voor 1956. Schrijver eindigt zijn artikel met een overzicht van de gemiddelde jaarlijkse produktiviteitsgroei.

In mijn artikel „Internationale produktiviteitsvergelijking”¹⁾ vergeleek ik de gemiddelde produktiviteit van een aantal Westeuropese landen. Hieruit bleek, dat ons land in deze geen slecht figuur sloeg. Van de acht onderzochte landen namen wij op één na de hoogste positie in. Deze vergelijking was evenwel niet meer dan een momentopname over het jaar 1956. Interessanter is het derhalve te weten, hoe de produktiviteit in West-Europa zich in de na-oorlogse periode ontwikkelde en in welke richting de Nederlandse relatieve positie zich gedurende deze, door industrialisatie gekenmerkte, jaren bewoog. Een beoordeling van verleden en heden, alsook van de toekomstige groeimogelijkheden is eerst dan op enigszins verantwoorde wijze mogelijk.

Voor een juiste beoordeling van internationale verschillen in produktiviteitsontwikkeling is het in het bijzonder gewenst te weten, welke de relatieve produktiviteitsposities der vergeleken landen zijn²⁾. In het hierna volgende is dan ook begonnen met het vastleggen van de relatieve produktiviteitsniveaus, door deze voor ieder onderzocht land — evenals in mijn vorige publikatie — uit te drukken in procenten van de Nederlandse bruto voortbrenging per economisch actieve. De berekening geschiedde op dezelfde wijze als destijds. Ditmaal echter met uitsluiting van de werklozen³⁾. Voorts was het ten dele noodzakelijk op andere bronnen over te schakelen, terwijl bovendien een grotere nauwkeurigheid werd betracht bij de vaststelling van het aantal daadwerkelijk actieven. Dientengevolge wijken de resultaten, vastgelegd in tabel 1, enigszins af van de eerder gepubliceerde cijfers. De landenvolgorde wordt evenwel niet aangetast⁴⁾.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 10 december 1958.

²⁾ De economische structuur is hier, zoals later moge blijken, van grote betekenis.

³⁾ Voor 1956 was het voorbijzien van werkloosheid geen ernstige fout, doch over een reeks van jaren kan hiertegen wel bezwaar worden aangevoerd.

⁴⁾ T.a.v. het Verenigd Koninkrijk zij opgemerkt, dat de O.E.E.S.-cijfers voor het bruto nationaal produkt het gehele Koninkrijk betreffen, terwijl de actieve beroepsbevolking slechts voor Groot-Brittannië is opgegeven. Bijgevolg zijn de produktiviteitscijfers voor het Verenigd Koninkrijk iets te hoog.

Vergelijking van de na-oorlogse produktiviteits- ontwikkeling in West-Europa

TABEL 1.

De gemiddelde produktiviteit in procenten van Nederland (1956)

Landen	Gemiddelde produktiviteit in procenten van Nederland
België	106,6
Nederland	100,0
Noorwegen	99,7
Verenigd Koninkrijk	96,7
Frankrijk	91,5
West-Duitsland	88,4
Denemarken	86,2
Italië	66,9

Bronnen voor basisgegevens: Statistiques Générales (O.E.E.S.), Nationale Rekeningen 1948-1957 (C.B.S.) en Monthly Digest of Statistics.

Met behulp van dezelfde bronnen werd voor de verschillende landen, op basis van de bruto nationale produktie tegen vaste prijzen (1954) en gegevens betreffende de actieve beroepsbevolking, tabel 2 opgesteld.

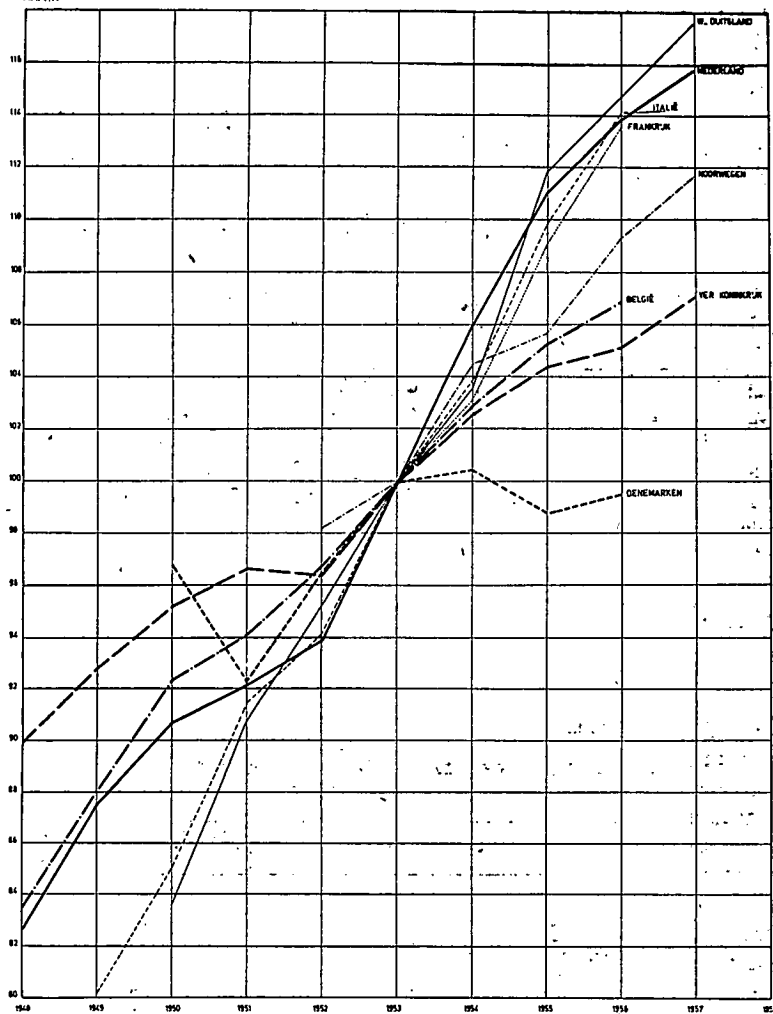
TABEL 2.

Ontwikkeling van de gemiddelde produktiviteit (1953 = 100)

Landen	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
België	83,5	88,1	92,4	94,3	96,8	100,0	102,9	105,3	106,9	
Nederland	82,7	87,6	90,8	92,2	94,0	100,0	106,0	111,1	113,9	115,8
Noorwegen					98,2	100,0	104,5	105,7	109,3	111,7
Ver. Koninkrijk	90,0	92,9	95,3	96,7	96,5	100,0	102,6	104,4	105,2	107,1
Frankrijk a)						100,0	103,1	109,1	113,6	
West-Duitsland			83,6	90,8	95,3	100,0	103,6	111,8	114,7	117,6
Denemarken b)			96,8	92,3	96,6	100,0	100,5	98,8	99,5	
Italië	76,8	80,2	85,1	91,5	94,2	100,0	103,9	109,9	114,1	

- a) De reeks voor Frankrijk kon door ontbreken van voldoende vergelijkbaar cijfermateriaal slechts over een periode van vier jaar worden opgenomen.
b) De sterke daling voor Denemarken in 1951 is een gevolg van de enigszins uit de toon vallende opgave van het aantal economisch actieven voor dit jaar.

Teneinde over dezelfde jaren de onderlinge produktiviteitsniveaus te bepalen, zijn de indices van tabel 2 als het ware geënt op de respectieve posities, zoals in tabel 1 weergegeven. Hiervan geeft tabel 3 een beeld.

TABEL 3.

De gemiddelde produktiviteit in procenten van Nederland

Landen	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
België	114,7	114,2	115,6	116,3	117,0	113,6	110,3	107,7	106,6	
Nederland	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Noorwegen					108,6	103,9	102,4	98,8	99,7	100,2
Ver. Koninkrijk	113,9	111,1	109,7	109,6	107,3	104,7	101,1	98,2	96,7	96,6
Frankrijk						91,8	89,3	90,1	91,5	
West-Duitsland			80,9	86,5	89,0	87,8	85,8	88,3	88,4	89,2
Denemarken a)			105,2	98,8	101,5	98,7	93,6	87,7	86,2	
Italië	62,1	61,2	62,6	66,3	66,9	66,8	65,5	66,1	66,9	

a) De daling van de produktiviteit in 1951 is een gevolg van een enigszins vreemde piek in de ontwikkeling van het totaal arbeidenden.

Deze jaarreeksen tonen aan, dat de Nederlandse ereplaats, t.w. de tweede positie wat de gemiddelde produk-

tiviteit betreft, eerst in 1955 werd bereikt en in 1957 weer aan Noorwegen moest worden afgestaan. Tot voor kort waren, naast België, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Denemarken ons land de baas en stonden wij derhalve op de vijfde plaats van boven.

Teneinde de reeksen van de tabellen 2 en 3 duidelijker te laten spreken, is hiernaast en op blz. 338 tevens een grafiek opgenomen.

Zoals vanzelf spreekt mag aan de gegevens in de tabellen 1, 2 en 3 geen absolute waarde worden toegekend. Zowel aan de becijfering van de bruto nationale produktie — zeker bij constante prijzen — als aan de registratie van economisch actieven en werklozen kleven gebreken. Ook worden niet in ieder land dezelfde methoden van registratie gevolgd. De verhoudingscijfers zijn derhalve in wezen niet meer dan vrij grove indicatoren van de realiteit.

Beschouwen wij thans opnieuw de ontwikkeling van de gemiddelde produktiviteit en letten daarbij met name op de per land verschillende jaarlijkse groei.

TABEL 4.

Gemiddelde jaarlijkse produktiviteitsgroei

Landen	Toename aantal (1953)-procenten	Aantal waarnemingsjaren	Gemiddelde groei per jaar
België	23,4	8	2,6
Nederland	33,1	9	3,2
Noorwegen	13,5	5	2,6
Verenigd Koninkrijk	17,1	9	1,8
Frankrijk	13,6	3	4,3
West-Duitsland	34,0	7	4,3
Denemarken a)	2,7	6	0,5
Italië	37,3	8	4,0

a) Elimineren wij het jaar 1951 door uit te gaan van 1952, dan bedraagt de gemiddelde stijging nog slechts 0,8 pCt.

Bovenstaand overzicht demonstreert duidelijk, dat op het gebied van de produktiviteitsontwikkeling belangrijke internationale verschillen bestaan. Het zou te ver voeren deze diversiteiten in dit artikel te verklaren. Zoals reeds in het begin werd gesteld speelt te dien aanzien de economische structuur een belangrijke rol, terwijl voorts uiteraard — ik moge hier nogmaals naar mijn artikel van 10 december 1958 verwijzen — de omvang van de investeringen van een niet te onderschatten betekenis is.

In een volgend artikel hoop ik de betekenis van de economische structuur voor de produktiviteitsgroei aan de orde te stellen.

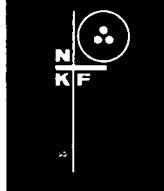
's-Gravenhage.

L. BRAKEL, ec. drs.

(Advertentie)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning- en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Schrijver stelt in dit artikel een drietal punten aan de orde. Allereerst beziet hij de rechtskracht van de verklaring der regerings-deskundigen der leden-staten van de E.E.G. (tweede kartelconferentie, op 15 en 16 januari jl. te Brussel gehouden). Daarna worden de punten van overeenkomst en verschil tussen de Nederlandse officiële opvatting, het zgn. „richtsnoer“-beginsel, en het in bedoelde verklaring aangehangen standpunt, het zgn. „geldend recht“-beginsel, belicht. Vervolgens gaat schrijver in op enkele materieelrechtelijke en procesrechtelijke bijzonderheden om ten slotte in een besluit een antwoord te formuleren op de vraag vervat in de titel van dit artikel. Dit antwoord luidt, dat schrijver tot de mening neigt, dat uit de onverbrekelijke samenhang tussen de leden 3 en 1 van art. 85 van het E.E.G.-verdrag praktisch geen ander standpunt kan voortvloeien dan dat bepaalde kartels in de Euromarkt niet meer toelaatbaar zullen zijn.

Bepaalde (typen) kartels niet meer toelaatbaar in Euromarkt?

Inleiding.

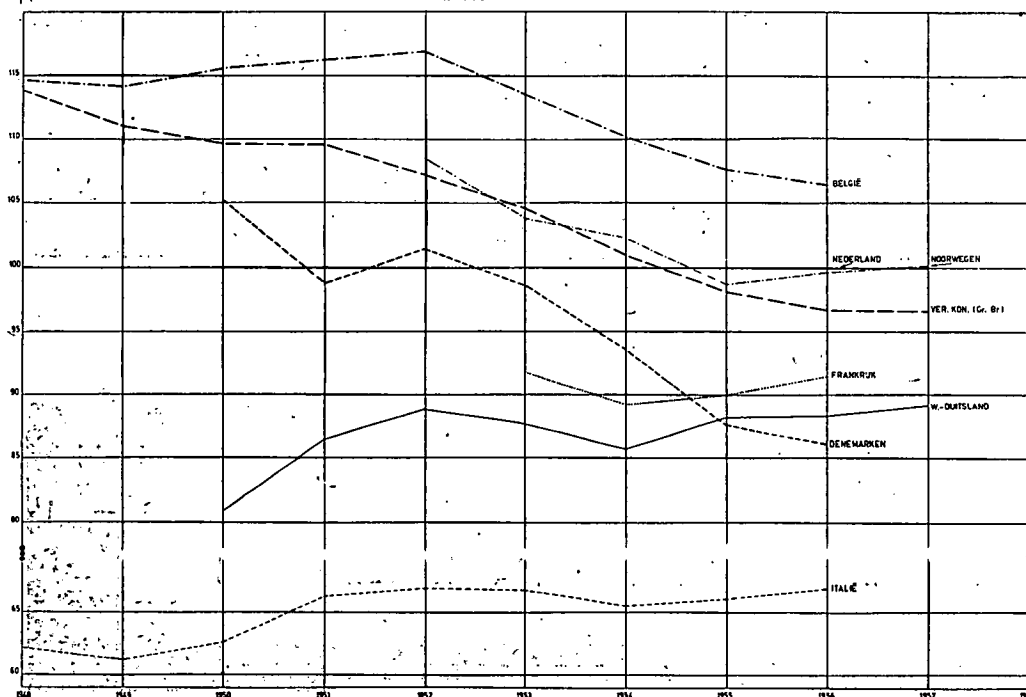
Naar wij menen is er alle aanleiding om nog eens¹⁾ de aandacht te vestigen op de weinig duidelijke situatie, die heerst rond de gemeenschappelijke regels betreffende de mededinging opgenomen in het per 1 januari 1958 ook op dit punt (zie art. 227) in werking getreden E.E.G.-verdrag. Het betreft hier met name de artikelen 85 t/m 89 van dit verdrag. Reeds tijdens de parlementaire behandeling — doch ook daarna in vakliteratuur en jurisprudentie — bleken sterk uiteenlopende meningen hieromtrent te bestaan, welke een sfeer van

¹⁾ Zie het artikel van Dr. E. W. Meier; „Kartelafspraken vooralnog toelaatbaar in Euromarkt” in „E.-S.B.” van 20 augustus 1958 (blz. 644-646).

rechtsonzekerheid opriepen, die ook de speciaal hiertegen ontworpen wet van 5 december 1957 niet heeft vermogen weg te nemen²⁾. Een en ander is o.i. nog weer sterk verscherpt door een recent communiqué omtrent een tweede kartelconferentie van regerings-deskundigen der leden-staten van de E.E.G. op 15 en 16 januari jl. te Brussel gehouden, welk communiqué, onder de titel „Kartelbepalingen van E.E.G. zijn geldend recht”, is afgedrukt in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 21 januari 1959. Tijdens deze bijeenkomst kwam men o.a. *eenstemmig* tot de overtuiging, dat m.n. de artikelen 85 en 86 „niet slechts een richtsnoer geven doch in de betrokken landen geldend recht zijn. De conferentie verklaarde zich uitdrukkelijk voor deze opvatting en omschreef haar nader in een aantal punten van materieelrechtelijke en procesrechtelijke aard”. Uit dit citaat blijkt niet alleen, dat ook de Neder-

²⁾ Art. 1 van deze wet bepaalt n.l. o.a. dat — voor zover en zolang niet is opgetreden — de in art. 85 bedoelde mededingingsregelingen zijn toegelaten, aangezien naar Nederlandse officiële opvatting art. 85 „geen rechtstreekse werking tegenover de burgers” heeft, m.a.w. geen „geldend recht” is. Eerst zodra de in art. 87 bedoelde uitvoeringsvoorschriften zijn tot stand gekomen — dit moet volgens het E.E.G.-verdrag vóór 1 januari 1961 het geval zijn — heeft art. 85 wel rechtstreekse werking tegenover de burgers (m.a.w. is dan wel „geldend recht”) en zijn onderhavige mededingingsregelingen verboden en van rechtswege nietig.

DE GEMIDDELTE PRODUCTIVITEIT UITGEDRUKT IN PERCENTEN VAN NEDERLAND (Nederland = 100)

landse regerings-deskundige tot de daarin uitdrukkelijk uitgesproken overtuiging kwam, doch tevens dat deze regerings-deskundige hiermede een diametraal (aan de hier te lande geldende officiële opvatting over de rechtskracht der beide genoemde artikelen) tegengesteld standpunt inneemt.

Deze op zichzelf al ietwat wonderlijke situatie wordt weer geaccentueerd door de, voor zover wij weten, eerste officiële uitlating na dit communiqué, nl. de rede van Drs. J. H. D. van der Kwast, Directeur-Generaal van Handel en Nijverheid van het Departement van Economische Zaken over „Het Nederlandse kartelbeleid op het gebied van de levensmiddelen bezien tegen de achtergrond van de E.E.G.-kartelbepalingen”, op 2 maart jl. te Rotterdam op de elfde levensmiddelenbeurs „ROKA” gehouden. Uit de uitvoerige weergave van deze rede in „De Christelijke Kruidenier” van 5 maart jl. (blz. 3 en 5) blijkt, dat de teneur van deze rede was het, „buitenland (te) winnen voor onze wetgeving”. Wie nu, meergenoemd perscommuniqué voor ogen houdend, tevens de stemverhoudingen in de artikelen 138 en 148 van het E.E.G.-verdrag beziet, moet wel tot de mening overhellen, dat Drs. Van der Kwast zich hiermede een uiterst ambitieuze taak heeft gesteld, waarvan het de vraag is of die veel resultaat zal kunnen opleveren. De zakenman Dr. G. van der Wal gaf onlangs³⁾ van een geheel tegengestelde verwachting blijkt toen hij uitprak: „Ontnuchterd is men thans ook van het heil dat ons bij het „kersen eten” met grote heren in E.G.K.S. en E.E.G. staat te wachten”.

Doch hoe dit alles ook zij, wij menen, dat bij elkaar genomen, er alle aanleiding is een aantal weinig duidelijke punten te belichten, teneinde daardoor ertoe bij te dragen, dat er meer klaarheid komt en men beter zal weten waar men met de mededingingsregels van de E.E.G. aan toe is. De hiermede gemoeide niet geringe praktische belangen vereisen zulks. Ook dient helder te worden beseft, dat onze „opengebroke” Grondwet het juist hier in Nederland mogelijk maakt de rekening van het supra-nationalisme, welke politiek de voornaamste inhoud uitmaakt van het Nederlandse buitenlandse politieke programma, in meer onverhulde vorm te presenteren dan wellicht elders mogelijk is. Ofschoon wij noch over deze „opengebroke” Grondwet⁴⁾ noch over het E.E.G.-verdrag⁵⁾ erg te spreken zijn, menen wij toch, dat nu een en ander eenmaal bestaat — het E.E.G.-verdrag is (zie art. 240) „voor onbepaalde tijd” gesloten —, Nederland zich hieraan loyaal dient te houden.

Teneinde de — ook al door het ontbreken van enig voldoende inzicht in de wordingsgeschiedenis van o.a. dit deel van het E.E.G.-verdrag — uiterst duistere situatie rond deze materie te kunnen overzien, stellen wij ons voor in de navolgende paragrafen een drietal punten aan de orde te stellen. Vooreerst zouden wij de *rechtskracht van de verklaring der regerings-deskundigen*

nader willen bezien. Daarna zouden wij de *punten van overeenkomst en verschil* tussen de hier te lande bestaande officiële opvatting, het zgn. „*richtsnoer*”-beginsel en het in bedoelde verklaring aangehangen standpunt, het zgn. „*geldend recht*”-beginsel nader willen belichten. Vervolgens zouden wij nog willen ingaan op enkele *materieelrechtelijke en procesrechtelijke bijzonderheden* om ten slotte in een *besluit* een antwoord te formuleren op de vraag vervat in de titel van deze bijdrage.

De rechtskracht van verklaringen van regerings-deskundigen.

Tot goed begrip zij inleidend opgemerkt, dat een lichaam van regerings-deskundigen niet is voorzien in één der bepalingen van het E.E.G.-verdrag. Dit verdrag kent — naast de „Vergadering” — slechts de Raad en de Commissie, die verordeningen, richtlijnen en beschikkingen als verbindende elementen benevens aanbevelingen en adviezen als niet-verbindende elementen, kunnen geven (art. 189). Voorts kan het Hof van Justitie bij wijze van prejudiciële beslissing een uitspraak doen over o.a. de uitlegging van dit verdrag (art. 177). Ten slotte is er nog een Economisch en Sociaal Comité van raadgevende aard ingesteld (art. 193).

Toen de kwestie van de uitlegging van de kartelbepalingen tijdens de parlementaire behandeling van het E.E.G.-verdrag en de hiermede samenhangende, speciaal voor het mededingingsbeleid in de zgn. aanlooperperiode bedoelde, wet van 5 december 1957 aan de orde kwam, is de kwestie van een interpretatieve verklaring of iets dergelijks over de artikelen in kwestie herhaaldelijk naar voren gebracht. In de Memorie van Antwoord (M.v.A.) van 16 september 1957 bij het Verdrag verklaarde de Regering (blz. 32): „Een interpretatieve verklaring van de zes regeringen zou voorts geen rechtskracht bezitten”. Doch, zo vragen wij thans, bezit zo'n verklaring van een conferentie van regerings-deskundigen dit dan wel?

Bij de mondelinge behandeling van het E.E.G.-verdrag in de Tweede Kamer bleven, ondanks deze geciteerde regeringsuitspraak, de heren Blaisse en Van Leeuwen vragen om het uitlokken van een interpretatieve verklaring resp. een aanvullend protocol. Wat dit laatste betreft, merken wij nog op, dat blijkens art. 239 alleen de, aan dit verdrag reeds gehechte protocollen er een integrerend deel van uitmaken. Een aanvullend protocol zal dit o.i. alleen doen, indien het de procedure in art. 236, tot herziening van dit verdrag, zal hebben door-gemaakt.

Bij de mondelinge behandeling in de Eerste Kamer beval Prof. Hellema aan „zo spoedig mogelijk nader overleg tussen de Lid-Staten” te houden, daar „het bedrijfsleven niet kan wachten op een uitspraak van het Hof...”. Ook het Eerste Kamerlid Mr. De Grooth gaf in overweging „een gemeenschappelijke interpretatie van de verschillende Regeringen, bij dit verdrag betrokken” uit te lokken. Minister Zijlstra antwoordde hierop slechts dat „het Hof van de Gemeenschap moet uitmaken, welke interpretatie de juiste is”. Wederom dus onze vraag: heeft de verklaring van de conferentie van regeringsdeskundigen dit nu — bijv. te rekenen vanaf 16 januari jl. — uitgemaakt?

Ook in de vakliteratuur wordt het recept van de interpretatieve verklaring, het protocol of de „échange de

³⁾ Zie de Nieuwe Rotterdamse Courant (N.R.Ct.) van 6 maart jl.

⁴⁾ Zie in dit verband ook onze artikelen in het Haagse R.K. dagblad „Het Binnenhof” van 23 en 24 januari 1953 en ook ons antwoord aan Mr. K. van Rijckevorsel in de editie van 13 februari 1953 van genoemd dagblad.

⁵⁾ Zie ons tweede artikel inzake „Wetenschappelijk onderzoek inzake het vredesvraagstuk” in „Internationale Spectator” van 8 juni 1957, blz. 385 en 386.

notes" aanbevolen om tot een identieke interpretatie te komen, al merkt men hierbij wel op⁶⁾: „Une telle interprétation clarifierait le problème; cependant la Cour Européenne ne serait pas obligé de la suivre". Wij tekenen hierbij aan, dat o.i. een aanvullend protocol via de herzieningsprocedure van art. 236 tot een integrerend deel van het verdrag geworden natuurlijk *wel* door het Hof zal moeten worden gevolgd. Doch o.i. staat ook vast, dat het Hof *niet* verplicht is de verklaring van de kartelconferentie te Brussel te volgen.

Nu wij het toch over de rechtskracht van verklaringen, protocollen enz. hebben, is het ook nodig nog op te merken, dat de uitspraak van de kartelconferentie te Brussel op 15 en 16 januari 1959 gedaan nieuw noch verrassend is, daar zij, hoewel in niet precies dezelfde, meer beknopte bewoordingen doch met dezelfde wezenlijke inhoud reeds voorkomt — eveneens als verklaring doch niet als interpretatief besluit — in de vorm van een bijlage bij de notulen van de vergaderingen van de delegatieleiders te Rome op 23 en 24 maart 1957. Zij maakt echter geen deel uit van het E.E.G.-verdrag en heeft dus volgens Minister Zijlstra „uiteraard generlei rechtskracht". Minister Zijlstra zegt zelfs uitdrukkelijk op 4 december 1957 in de Eerste Kamer: „De wordingsgeschiedenis van de artikelen staaf mijn interpretatie, en er is geen enkele Regering geweest van een van de Lid-Statén, die duidelijk naar buiten een andere interpretatie naar voren heeft gebracht". Wel — aldus Minister Zijlstra — is „de Europese Commissie voornemens op zo kort mogelijke termijn haar standpunt met betrekking tot de meest urgente praktische problemen die zich bij de toepassing van de artikelen 85, 87 en 88 van het verdrag voordoen te bepalen"⁷⁾.

Ter vermindering van misverstand stellen wij nog vast, dat de verklaring van de regerings-deskundigen niet hetzelfde is als een uitspraak van de Europese Commissie. De situatie lijkt ons dus deze te zijn: naar Nederlandse officiële opvatting bezit de verklaring generlei rechtskracht doch o.i. zal slechts een aanvullend protocol bindend zijn, ook voor het Europese Hof, als het via de herzieningsprocedure van art. 236 tot een integrerend deel van het verdrag is gemaakt. Wat de Europese Commissie betreft, deze kan *wellicht* (zie art. 155) een verordening geven die hetzelfde bedoelt te bereiken als een aanvullend protocol, doch hiertegen kan krachtens art. 173 een Lid-Staat beroep instellen bij het Hof, zodat ook hier weer rechtsonzekerheid kan dreigen.

In overeenstemming met het lid der Tweede Kamer, de heer Van Leeuwen, lijkt ons dus de beste oplossing de definitieve interpretatie van de onderhavige materie te doen vastleggen in een aanvullend protocol via de herzieningsprocedure van art. 236 aan het Verdrag toe te voegen. Dit voor zover het betreft de rechtskracht van de meergenoemde verklaring van de regerings-deskundigen.

⁶⁾ Zie het artikel van Mr. van Gelderen; „Le problème de l'applicabilité directe des règles de concurrence dans la communauté économique européenne" in „Nederlands tijdschrift voor Internationaal Recht" van oktober 1958, m.n. blz. 371.

⁷⁾ En en ander hebben wij ontleend aan de vragen terzake door het inmiddels overleden Eerste Kamerlid Prof. Molenaar per eind augustus 1958 gesteld en het medio september d.a.v. hierop ontvangen antwoord van Minister Zijlstra (zie N.R.Ct. van 27 augustus 1958 en 12 september 1958).

Punten van overeenkomst en verschil tussen „richtsnoer"- en „geldend recht"-beginsel.

1. Met het begrip „richtsnoer" zal hier bedoeld zijn, zoals in de vakpers wordt gesteld⁸⁾: „bestuursrichtlijnen voor de nationale instanties". Dit betekent voor Nederland, aldus dezelfde ambtelijke schrijver⁸⁾, die daarmee het Regeringsstandpunt weergeeft, dat het begrip „algemeen belang" als criterium voor optreden op grond van van de Wet Economische Mededinging „van af de inwerkingtreding van het verdrag aldus gelegd moet worden, dat hieronder niet meer alleen het Nederlands algemeen belang moet worden verstaan, maar tevens het algemeen belang van de gemeenschappelijke markt, zoals nader geconcretiseerd in de artt. 85 en 86". Wil dit dus concreet zeggen, dat de bevoegdheid die krachtens art. 10 jo. 12 resp. 19 van de Wet Economische Mededinging bestaat om bepalingen in mededingingsregelingen van een bij algemene maatregel van bestuur (A.M.v.B.) aangewezen aard of strekking resp. om een bepaalde mededingingsregeling of gedeelte daarvan onverbindend te *kunnen* verklaren wegens strijd met het algemeen belang, *zoals de Minister dit ziet, sedertdien tot een moeten* is geworden, „indien deze mededingingsregeling zou blijken te vallen onder lid 1 van art. 85. (en *niet* tot de uitzonderingen zou behoren van lid 3 van art. 85), daar de Minister immers terzake van *deze* mededingingsregelingen de inhoud van het begrip „algemeen belang" *voorgeschreven* krijgt? Wij menen, dat deze vraag *bevestigend* moet worden beantwoord, daar de Memorie van Toelichting (M.v.T.) bij het op 5 december 1957 tot wet geworden wetsontwerp 4778 inzake het begrip „algemeen belang" stelt: „Opgemerkt moet worden, dat de inhoud van dit begrip na het in werking treden van het verdrag mede zal worden bepaald door genoemde verdragsartikelen".

Deze eerste, bevestigend door ons beantwoorde, vraag geeft aanleiding tot het tweetal onderstaande vragen:

a. Kan vanaf 1 januari 1958 onder het „richtsnoer"-beginsel Minister Zijlstra volstaan met het innemen van een afwachtende houding in het algemeen t.o.v. de onderhavige typen kartels, zodat slechts in afzonderlijke gevallen, als daartoe overigens ook aanleiding bestaat, m.n. art. 85 bij 's Ministers uitleg van het begrip „algemeen belang" voorkomend in de Wet Economische Mededinging wordt betrokken?

b. Is art. 85 lid 1 als een *generieke* aanvulling van bedoeld begrip „algemeen belang" te beschouwen en, zo ja, reduceert art. 85 lid 3 deze generieke aanvulling weer tot een incidenteel ingrijpen per afzonderlijk geval?

Ad a.: Art. 1 van de wet van 5 december 1957 bepaalt o.a. dat voor zover en zolang niet is opgetreden, de in art. 85 bedoelde mededingingsregelingen zijn toegelaten. De vraag rijst echter, of art. 5 van het E.E.G.-verdrag — hetwelk aan de Lid-Statén voorschrijft o.a. tot vergemakkelijking van de vervulling van de taak van de E.E.G. bij te dragen en zich te onthouden van alle maatregelen, welke de verwezenlijking van de doelstellingen van het E.E.G.-verdrag in gevaar kunnen brengen — niet met zich brengt het ontwikkelen van een bijzondere activiteit ten Departemente van Economische Zaken inhoudende het onderzoeken van *alle* in aanmer-

⁸⁾ Zie het artikel van Mr. P. Verloren van Themaat; „De kartelpolitiek in de Europese Economische Gemeenschap" in „Sociaal-Economische Wetgeving", juli-augustus 1957, blz. 224-234 (m.n. blz. 228).

king komende aldaar geregistreerde mededingingsregelingen terzake van het al dan niet voldoen aan het bepaalde in art. 85 lid 1 en lid 3.

Hoe deze activiteit zich precies in algemene maatregelen van bestuur zal moeten effectueren, hangt mede af van het op de vraag b) hieronder te geven antwoord. Doch het wil ons voorkomen, dat ook onder het „richtsnoer“-beginsel de bestaande activiteit ten Departemente na 1 januari 1958 niet op de oude voet kan doorgaan. Wij kunnen het dan ook niet eens zijn met de volgende uitspraak van de Nederlandsche Handel-Maatschappij⁹⁾:

„Van de Nederlandse Regering behoeft niet te worden verwacht dat zij tegen haar overtuiging zal handelen en de Nederlandse kartels zullen daarom voorlopig wel gevrijwaard blijven tegen verder strekkend optreden van de overheid dan tot dusverre gebruikelijk is” (cursivering - J. Z.).

Wel is waar slaat deze uitspraak op de verklaring der regerings-deskundigen, dat de artt. 85 en 86 „geldend recht” zijn en dus de burgers rechtstreeks binden — een opvatting die de Nederlandse Regering verwerpt —, doch o.i. houdt ook het door Nederland wel aanvaarde „richtsnoer“-beginsel reeds de noodzaak in van een „verder strekkend optreden van de overheid dan tot dusverre gebruikelijk is.”

Ad b: De opvatting dat art. 85 een generieke aanvulling van het begrip „algemeen belang” van de Wet Economische Mededinging zou kunnen inhouden, menen wij ook te kunnen afleiden uit een — overigens niet volledig begrijpelijk weergegeven — uitspraak door Drs. Van der Kwast op 2 maart jl. gedaan. Deze uitspraak luidt¹⁰⁾: „In het E.E.G.-verdrag zijn bepaalde typen kartels verboden, maar in een latere opsomming worden ze weer toegestaan”. Het eerste deel van deze zin duidt kennelijk op een generiek begrip: een bepaald „type” kartel is o.i. synoniem met een kartel van een bepaalde „aard of strekking”, welke laatste termen in de Wet Economische Mededinging worden gehanteerd. Wat het tweede deel van deze zin betreft, dit moet o.i. luiden: „... maar in een latere opsomming (art. 85 lid 3) wordt een deel daarvan uitgezonderd.” Wie de leden 1 en 3 van art. 85 naast elkaar zet, kan o.i. moeilijk tot een andere opvatting komen, omdat dan de redelijke inhoud hieraan toch wel ontvalt. Wel lijkt het ons, dat lid 3 de betekenis van lid 1 reduceert tot een incidentele behandeling en ingrijpen per afzonderlijk geval. Deze vaststelling is van belang in verband met de uitvoeringstechniek van de Wet Economische Mededinging, die voor generieke onverbindendverklaringen andere artikelen (artt. 10 jo. 12 en 15) heeft dan voor de incidentele onverbindendverklaringen (artt. 19 en 22).

2. Thans het begrip „geldend recht”. Als tegenstelling tot het begrip „richtsnoer” gehanteerd kunnen wij hierin niet anders zien dan een afwijking van de officiële Nederlandse opvatting. Het begrip „geldend recht” zou nl. moeten inhouden, dat vanaf 1 januari 1958 art. 85 wel rechtstreekse werking tegenover de burgers heeft c.q. de burgers wel rechtstreeks bindt c.q. „self-executing” is. Of om het nog anders te zeggen: burgers die partij zijn bij mededingingsregelingen als bedoeld in art.

85 lid 1 tevens niet vallende onder art. 85 lid 3, zijn partij bij verboden en van rechtswege nietige mededingingsregelingen, welke toestand dus „in overeenstemming met het nationale recht”, indien zij opzettelijk in leven wordt gehouden, een misdrijf en overigens een overtreding oplevert volgens art. 41 van de Wet Economische Mededinging. Een speciale „verklaring”, zoals deze wet dat eist, zou, begrijpen wij het goed, bij het „geldend recht“-beginsel niet eens nodig zijn. Dit zou inhouden ontplooiing van de activiteiten der burgers zelve tot onderzoek in dit opzicht van relevante mededingingsregelingen, eventueel met de hulp van de nationale autoriteiten teneinde vast te stellen of de betrokken mededingingsregelingen onder art. 85 lid 1 en tevens al dan niet onder art. 85 lid 3 vallen.

De recente conferentie van regerings-deskundigen heeft nu met het begrip „geldend recht” in tegenstelling tot het „richtsnoer“-beginsel tot het „self-executing”-karakter van art. 85 besloten, naar het ons wil voorkomen, al is er bij ons nog twijfel of dit zonder een „verklaring” van de nationale autoriteiten in de gevallen in kwestie effect kan sorteren. Wegens deze twijfel en ook aangezien tijdens de parlementaire behandeling en in de vakliteratuur allerlei argumenten zijn gehanteerd via welke enerzijds het „self-executing”-karakter en anderzijds het „executory or non-self-executing”-karakter werd aangetoond, lijkt het niet overbodig aan de hand van de definities (voor de Verenigde Staten) door Evans¹¹⁾ van deze beide begrippen gegeven hier nog even nader op in te gaan.

Volgens Evans is een „self-executing treaty”: „one which furnishes by its own terms (or by reason of previously enacted statutes which can implement it) a rule of law for the executive branch of the Government, the courts, the States, or for private individuals”. Met de „own terms” is hier art. 88 bedoeld, dat o.i. met de woorden „in overeenstemming met het nationale recht” verwijst naar het „previously enacted statute” in de vorm van de Wet Economische Mededinging. Aldus uitgelegd — en wat is hierop tegen? — kunnen de regels voor de ondernemingen in art. 85 en 88 gegeven moeilijk anders dan als „self-executing” worden opgevat. Volgens Evans is een „executory or non-self-executing treaty”: „one which explicitly or implicitly, requires implementation by some executive or legislative agency, either Federal or State, before it can become a rule for the courts or for private individuals”.

Het gaat er nu maar om wat onder „implementation” is te verstaan. Letterlijk betekent dit: „van gereedschapen voorzien”. Slechts indien Nederland geen Wet Economische Mededinging zou kennen — zoals dit bijv. in Italië, België en Luxemburg het geval is — kan o.i. worden gezegd, dat Nederland geen „gereedschap” bezit. Het schijnt dan ook zo dat bijv. Italië een speciaal instrumentarium voor de toepassing van art. 85 heeft ontworpen. Het „smeren” nl. van het hier te lande reeds aanwezige „gereedschap” door middel van de normale uitvoeringsvoorschriften, de A.M.v.B.’s, kan o.i. niet onder het woord „implementation” vallen. M.a.w. art. 88 vereist ter hantering van art. 85 in de zgn. aanloopperiode door de bevoegde nationale autoriteiten geen

⁹⁾ Zie het artikel „Kartelpuzzels in de E.E.G.” voorkomende op blz. 3-9 van het Kwartaalbericht 4/1958 van de Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V. te Amsterdam.

¹⁰⁾ Zie „De Christelijke Kruidenier” van 5 maart 1959, blz. 3.

¹¹⁾ Deze worden genoemd in noot 11 (blz. 372) van het in noot 6 van deze bijdrage genoemde artikel van Mr. Van Gelderen.

aanvulling in bedoelde „gereedschappelijke” zin. Burgers en zo nodig rechters kunnen vooruit, al kan men van mening verschillen welke mededingingsregelingen al dan niet onder art. 85 lid 3 vallen.

Teneinde dit vast te stellen kunnen de nationale autoriteiten zekerheidshalve behulpzaam zijn. Is een burger van mening, dat een bepaalde mededingingsregeling, waarbij hij partij is, er onder valt en zijn wederpartij doet hem eventueel met behulp van de rechter van mening veranderen, dan zou hij aldus in staat van overtreding kunnen zijn gesteld (art. 41 van de Wet Economische Mededinging). Zou hij, nadat de juridische positie van zijn mededingingsregeling aldus is vastgesteld als „verboden”, er toch mee doorgaan, dan is opzet aanwezig en pleegt hij een misdrijf. Wij vermogen derhalve de noodzaak van een *aanvulling* — behalve dan eventueel door normale in de wet (art. 40) voorziene uitvoeringsvoorschriften (A.M.v.B.'s) — gezien de bewoordingen van art. 88 *niet* in te zien, al bevelen wij ook dit standpunt onzerzijds gaarne in de kritische aandacht aan. Kortom, het door ons ingenomen standpunt komt hierop neer, dat wij art. 88 ter uitvoering van art. 85 in de zgn. aanloopperiode *niet* kunnen zien als een „lex imperfecta”¹²⁾ onverschillig of men het „richtsnoer”- dan wel het „geldend recht”-beginsel tot uitgangspunt neemt. Althans voor Nederland, dat in deze over „nationaal recht” beschikt, lijkt ons dit zo te zijn.

3. Ofschoon van de burgers onder het „richtsnoer”-beginsel, zoals dit uitdrukking heeft gevonden in de wet van 5 december 1957 enigerlei ontplooiing van activiteit — behalve dan wellicht via civiele procedures in gevallen waar hiertoe aanleiding is (vgl. het geding te Zutphen, o.a. in het artikel in noot 1 genoemd, beschreven) — niet is te verwachten, maakt o.i. loyale toepassing van het „richtsnoer”-beginsel vergeleken met het „geldend recht”-beginsel geen wezenlijk verschil voor de Overheid uit terzake van de door haar te ontplooiën activiteit. In beide gevallen moet o.i. de Overheid actief optreden, terwijl de burgers in het tweede geval stellig en in het eerste geval wellicht eveneens wijs doen zich terzake actief te gedragen. Afgezien van de vraag, of nu het „richtsnoer”-beginsel dan wel het „geldend recht”-beginsel het juiste standpunt zal blijken te zijn, geeft loyale toepassing van het „richtsnoer”-beginsel in dit geval met het oog op een mogelijk snel naderende toekomst, waarin het „geldend recht”-beginsel per se onverkort zal gelden, wellicht zekere voordelen. Kortom, is non-activiteit onder het „richtsnoer”-beginsel meer aan te bevelen dan activiteit, zulks met het oog op de naaste toekomst? Wij volstaan hier met het stellen van deze vraag.

Materieelrechtelijke en procesrechtelijke bijzonderheden.

In het communiqué van de conferentie van regeringsdeskundigen wordt terzake van het materieelrechtelijke het volgende vastgesteld:

„De artikelen 85 en 86 sluiten de rechtsnormen der ledenstaten die met deze artikelen in strijd zijn *alleen* uit binnen het kader van het gebied waarop zij van toepassing zijn, d.w.z. voorzover het de juridische beoordeling van beperkingen van de mededinging betreft, die afbreuk kunnen doen aan het handelsverkeer tussen de ledenstaten. Voor alle andere gevallen blijft het nationale kartelrecht van kracht”.

¹²⁾ Zie blz. 372 van het in noot 6 van deze bijdrage genoemde artikel van Mr. Van Gelderen.

Ook hierbij kan weer worden aangetekend, dat het o.i. — of men in dit geval van het „richtsnoer”-beginsel uitgaat, zoals de Nederlandse Regering doet dan wel van het „geldend recht”-beginsel, zoals de regeringsdeskundigen eenstemmig doen — *voor de Nederlandse Regering zelve* in wezen op hetzelfde neerkomt. Ook onder het „richtsnoer”-beginsel wordt het begrip „algemeen belang” materieelrechtelijk aangevuld, in die zin, dat het sinds 1 januari 1958 niet meer toelaatbaar is het te interpreteren als tot dusverre gebruikelijk is. Men kan alleen actief of non-actief in deze zijn. De Nederlandse Regering heeft in deze — in overeenstemming met de wensen van het bedrijfsleven — tot non-activiteit besloten. Wij herhalen, dat het — afgezien van de juridische en feitelijke houdbaarheid van het officiële Nederlandse standpunt — ook de vraag is of activiteit dan wel non-activiteit de meest aanbevelenswaardige houding is, met het oog op de naaste toekomst. Ten slotte gaat het bedoelde communiqué nog in op de procesrechtelijke zijde:

„Wat de vraagstukken van procesrechtelijke aard betreft is de conferentie uitgegaan van het principe, dat alle ledenstaten verplicht zijn een gemeenschappelijk mededingingsbeleid te voeren, dat in overeenstemming is met de bepalingen van artikel 85 en volgende. Bij het nakomen van de uit artikel 85 voortvloeiende verplichtingen moeten de ledenstaten de volgens artikel 88 bevoegde nationale autoriteiten aanwijzen, die over de toelaatbaarheid van een kartel en over het al dan niet aanwezige misbruik van een machtspositie beslissen. Deze autoriteiten moeten de gelegenheid hebben aan de ontwikkeling van een gemeenschappelijk kartelbeleid mede te werken.

Tot op het tijdstip waarop de Ministerraad¹³⁾ de bij artikel 87 van het verdrag voorziene verordeningen vaststelt dienen de ledenstaten — voorzover niet reeds bestaande voorschriften van het nationale recht van toepassing zijn — procedurevoorschriften vast te stellen, volgens welke de krachtens artikel 88 bevoegde nationale autoriteiten een onderzoek kunnen instellen naar kartels en machtsposities. Evenzo kunnen zij gedurende deze tijd de rechtsgevolgen van overtredingen van de artikelen 85 en 86 regelen, met uitzondering van nietigverklaring van een met de bepalingen van het verdrag onverenigbaar kartel, welke in het verdrag zelf is voorzien. De vraag of met betrekking tot deze nietigverklaring de beslissing van de bevoegde autoriteiten een constituerend of een declaratoir karakter heeft, kan slechts door de rechtspraak en in laatste instantie door het hof van justitie van de gemeenschap worden beslist”.

Met uitzondering van het slotstuk van dit communiqué, dat handelt over „nietigverklaring”, kunnen wij in wezen verwijzen naar onze eerder gemaakte opmerkingen. Wat de nietigverklaring betreft, houdt de verklaring van de regeringsdeskundigen een verwijzing in naar art. 177 van het E.E.G.-verdrag. Er is dus de mogelijkheid, dat de Nederlandse bevoegde autoriteiten aan hun uitspraak onder het „richtsnoer”-beginsel over de nietigheid van een hier bedoeld kartel een declaratoir karakter verbinden. Dit houdt dan — begrijpen wij het goed — in, dat aan zo'n declaratoire uitspraak niet alle denkbare rechtsgevolgen per se behoeven te worden verbonden. Of — zoals de Nederlandsche Handel-Maatschappij¹⁴⁾ het formuleert: „Aan de nationale autoriteiten zou dus slechts de taak toevallen naar nationaal recht strafsancties toe te passen, indien een kartel nietig is volgens het verdrag . . . , doch over de nietigheid

¹³⁾ In het persbericht staat „Ministerraad” doch het E.E.G.-verdrag kent alleen het begrip „Raad”, waarmee inderdaad de „Raad van (Klein-Europese) Ministers” is bedoeld.

¹⁴⁾ Zie het in noot 9 genoemde artikel.

zelf is hun oordeel van geen betekenis". Beslist het Europese Hof van Justitie echter later, dat zowel door de bevoegde nationale autoriteiten gedane als nog te effectueren uitspraken in deze worden beschouwd als geen declatoor doch een constituerend karakter te bezitten, dan zijn hieraan — nemen wij aan — wel alle denkbare rechtsgevolgen verbindbaar. Het zal o.i. wellicht mogelijk zijn eveneens in een aanvullend protocol vast te leggen, welk karakter een desbetreffende uitspraak van de nationale autoriteiten heeft, waarmede dan bepaalde rechtsgevolgen al dan niet aan zo'n uitspraak zullen blijken te zijn verbonden.

Besluit.

Alvorens een antwoord te formuleren op de vraag vervat in de titel van deze bijdrage, zouden wij de kern van ons betoog kort willen samenvatten. Het wil ons voorkomen, dat het persbericht in kwestie de in Nederland terzake van de artt. 85 t/m 88 van het E.E.G.-verdrag heersende rechtsonzekerheid geenszins heeft weggenomen. Aannemende dat deze visie niet onjuist is, zal er aanleiding zijn een werkwijze aan te bevelen, die inderdaad een minimum aan rechtsonzekerheid nastreeft

Groei van het nationaal produkt

De bekende Amerikaanse econoom Simon Kuznetz heeft de toeneming van het nationaal produkt berekend voor een aantal landen waarover gegevens op lange termijn beschikbaar zijn.

Land	Periode	Stijging in pCt. per periode van 10 jaar
Zweden	1894-1954	29,2
Z.-Afrika	1911-1953	23,8
Noorwegen	1900-1954	23,4
Japan	1893-1954	21,7
Sowjet-Unie	1900-1954	18,6
Canada	1895-1954	17,0
Denemarken	1894-1954	16,7
Ver. Staten	1894-1954	16,4
Ierland	1894-1953	16,3
Zwitserland	1890-1953	15,3
Italië	1894-1954	14,2
N. Zeeland	1901-1954	11,8
Groot-Brittannië	1895-1953	11,0
Frankrijk	1901-1953	10,4
Australië	1898-1954	9,5
Nederland	1900-1954	9,0
Hongarije	1899-1949	8,7
Duitsland	1895-1954	8,3
Spanje	1906-1953	5,6

Vergelijkt men, aldus merkt het Zweedse blad „Index” op, deze opstelling met een andere studie die betrekking had op de ontwikkeling in de O.E.E.C.-landen na de tweede wereldoorlog, dan treden aanzienlijke verschillen in de volgorde aan de dag. Oostenrijk, West-Duitsland, Frankrijk en Italië geven in laatstbedoelde studie jaarlijkse groeipercentages tussen 8 en 5 te zien en Zweden, komt met ongeveer 3 pCt. vrijwel achteraan. Deze verschillen kunnen ten dele worden verklaard uit het feit, dat het productiepeil in de bij de oorlog betrokken landen direct na het staken der vijandelijkheden zeer laag was. Het daarop volgende herstel leidde tot een snelle produktie-toeneming in deze landen. De moraal: bij het maken van dit soort vergelijkingen is de keuze van de periode van groot belang, zo niet beslissend.

c.q. deze geheel wegneemt. In overeenstemming met het lid van de Tweede Kamer, de heer Van Leeuwen, lijkt ons de meest afdoende werkwijze gelegen in de opstelling van een aanvullend protocol bedoeld te functioneren als een integrerend deel van het E.E.G.-verdrag. De inhoud van dit protocol zou kunnen aansluiten bij de in het persbericht *eenstemmig* geuite mening door de regerings-deskundigen der zes partnerlanden terzake van de „geldend recht”-theorie ook voor de aanloopperiode. Tevens zou daarin kunnen worden geregeld het juridisch karakter van een uitgesproken nietigverklaring inzake daarvoor in aanmerking komende mededingingsregelingen.

In afwachting van het hierboven bepleite aanvullend protocol houdt echter o.i. een strikte, door art. 5 van het E.E.G.-verdrag geïnspireerde toepassing van de in Nederland ingevolge de wet van 5 december 1957 officieel geldende „richtsnoer”-theorie geenszins in, dat de bevoegde Nederlandse autoriteiten onder deze theorie het tot dusver gebruikelijke praktische beleid t.o.v. de mededingings-regelingen in kwestie onveranderd zullen kunnen laten. Wij neigen dan ook naar de mening, dat de loyale toepassing van de „richtsnoer”-theorie op grond van bedoelde wet met zich zal moeten brengen het voorbereiden en in werking stellen van een bijzondere activiteit ten Departemente van Economische Zaken terzake van het onderzoek en de beoordeling via te nemen algemene maatregelen van bestuur van alle in aanmerking komende mededingingsregelingen, daar het begrip „algemeen belang” van de Wet Economische Mededinging terzake zodanig is aangevuld in materieel-rechtelijk opzicht, dat zodanige activiteit niet kan worden nagelaten. Of hieruit zal resulteren dat *bepaalde typen kartels dan wel alleen bepaalde kartels niet meer toelaatbaar zullen zijn in de Euromarkt*, vermogen wij niet geheel te overzien. Persoonlijk neigen wij tot de mening, dat uit de onverbreekelijke samenhang tussen de leden 3 en 1 van art. 85 praktisch geen ander standpunt kan voortvloeien dan dat *bepaalde kartels niet meer toelaatbaar zullen zijn in de Euromarkt*.

Naschrift.

Enige tijd na het schrijven van dit artikel namen wij kennis van de mening, die de Europese Commissie terzake van de onderhavige materie inneemt in haar tweede algemeen verslag, dat zij heeft uitgebracht aan het Europese Parlement. De mening der Commissie sluit in haar materiële conclusies aan bij het hierboven door ons verdedigde standpunt. Volledigheidshalve laten wij de mening der Commissie volgen in de bewoordingen, waarin wij haar aantreffen in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 3 april jl.:

„De Commissie en de regeringen zijn het erover eens dat de verdragsartikelen die op de concurrentie betrekking hebben niet slechts richtlijnen bevatten maar rechtsvoorschriften zijn, die een integrerend deel zijn geworden van de nationale wetgevingen. Daaruit volgt dat zij voorrang hebben boven de bepalingen van het nationale recht die met deze artikelen in strijd zijn. De landen behoeven dus op deze punten geen nationale kartelwetgeving uit te werken. Zij kunnen zich beperken tot het vaststellen van de procedure voor de toepassing van de artikelen 85 en 86 met vaststelling van de nodige sancties. Deze procedure is in het algemeen al geregeld in landen met een eigen kartelwetgeving. In België, Italië en Luxemburg moet nog een regeling worden gemaakt....”

¹s-Gravenhage.

Dr. J. M. E. M. A. ZONNENBERG.

Het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek stelt bedrijfseconomische en mentale eisen waaraan een productiebedrijf in het algemeen niet geheel kan voldoen. Research wordt onder ongunstige kwantitatieve verhoudingen bedreven. Terwijl in de produktie de vergroting van de omvang meestal leidt tot een verbeterde belastingsfactor van machines en mensen, blijft in de research, hoezeer de omvang van het werk ook toeneemt, een belangrijke overcapaciteit bestaan. Daarom is research duur. Het is bedrijfseconomisch gezien dan ook te begrijpen dat een belangrijk deel van de industriële research in afzonderlijke, speciaal daarop ingestelde, bedrijven plaatsvindt. Overziet men het gehele gebied van de research, dan valt een afstoten naar een hoger plan te constateren van de werkzaamheden die, op lager niveau uitgevoerd, tot een te lage belastingsfactor zouden leiden. Ons land heeft de industriële research zo hard nodig, dat wij ons de luxe van het werken onder een lage belastingsfactor eenvoudig niet mogen permitteren. De thans jubilerende Nijverheidsorganisatie T.N.O. nu is een middel om tot een optimale belastingsfactor te komen.

Een bedrijfseconomische beschouwing van de Nijverheidsorganisatie T.N.O.

Eeuwenlang heeft de nijverheid met dezelfde grondstoffen moeten werken. Metalen, hout, leder, wol en linnen, gebakken steen en natuursteen, zijn reeds tientallen eeuwen oud. Katoen en rubber zijn van jongere datum. Maar omstreeks het begin van deze eeuw komt hierin een grote verandering. Aluminium komt dan voor industrieel gebruik beschikbaar evenals celluloid en caseïne. Bakeliet en kunstzijde (rayon) dateren van voor de eerste wereldoorlog, maar kregen toch eerst daarna hun grote betekenis. Daarna is het assortiment van kunststoffen, waaruit een keuze gemaakt kan worden, met sprongen toegenomen en de snelheid van deze vermeerdering schijnt nog niet af te nemen.

Dit heeft niet alleen nieuwe mogelijkheden voor de nijverheid gegeven, maar tot op zekere hoogte een probleem omgekeerd! Vroeger was de volgorde deze: men stelde vast aan welke eisen een voorwerp moest voldoen; uit deze eisen volgde van welk materiaal het voorwerp gemaakt moest worden; dit materiaal was beslissend voor de toe te passen techniek van de produktie. Thans kan men in vele gevallen omgekeerd te werk gaan: Men stelt vast aan welke eisen het voorwerp moet voldoen; dan bepaalt men met welke techniek dit voorwerp het beste te vervaardigen is; en dan eerst kiest men de grondstof die voor die techniek bruikbaar is en aan de gebruikseisen voldoet. Bestaat die grondstof nog niet, dan geeft men opdracht aan de chemici een stof met de verlangde eigenschappen samen te stellen. De keten: „voorwerp, materiaal, techniek”, is dan geworden: „voorwerp, techniek, materiaal”. Dit is de eerste oorzaak van de nieuwe industriële revolutie.

De tweede oorzaak is dat de moderne elektronica ons nauwkeuriger en snellere waarnemingsmiddelen heeft geschonken. De resultaten van deze waarnemingen krijgen wij in de vorm van variaties in elektrische stromen. Dit betekent dat deze waarnemingen kunnen worden gebruikt om instrumenten en werktuigen te sturen. Hierdoor kon een automatische regeltechniek tot ontwikkeling komen. Het technisch gebruik van radio-isotopen is als een ver-

binding tussen deze beide fundamentele oorzaken van de nieuwe industriële revolutie te zien.

Een derde oorzaak wordt gevormd door de elektronische rekenmachines. Technische vraagstukken, die tot voor kort alleen door een lange en vaak kostbare reeks van proeven konden worden opgelost, kan men thans in vele gevallen door berekening oplossen. Wij noemen de vierde oorzaak, nl. de atoomenergie, als voorlopig nog van geen grote betekenis voor de nijverheid, alleen pro memoria.

Ieder van deze oorzaken zou in staat zijn een industriële revolutie te ontketenen. Thans werken reeds drie oorzaken met volle kracht. Deze toestand vormt een uitdaging voor de industrie, niet alleen voor de grote, maar ook voor de kleine bedrijven. De vorige generatie van ambachtlieden had als belangrijkste actief de ervaring. Men werkte grotendeels zoals vader en grootvader dit hadden gedaan. Maar de verandering van de techniek gaat thans in zulk een snel tempo, dat deze ervaring relatief van veel minder betekenis is geworden. Hierdoor is het onderscheid tussen het (traditionele) ambacht en de (rationele) kleine industrie aan het vervagen, of liever het ambacht krijgt een industrieel karakter.

Wie zijn plaats in het economisch leven wil behouden, moet met zijn tijd meegaan. Hij mag althans niet te veel bij de mogelijkheden ten achterblijven, maar deze mogelijkheden worden niemand op een presenteerblaadje aangeboden. De mogelijkheden moeten voor ieder speciaal geval pasklaar worden gemaakt. Zonder onderzoek, gericht op de toepassingsmogelijkheden van de natuurwetenschappelijke verworvenheden, komen de grote noch de kleine bedrijven er meer. Maar dit toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek stelt bijzondere eisen aan de bedrijven. Het kleine bedrijf kan daaraan niets doen, het grotere bedrijf kan misschien nog wel de research verrichten, die het kleine bedrijf zou moeten doen, maar niet die welke het grotere bedrijf eist. Voor het grote en zeer grote bedrijf geldt hetzelfde. Ook zij schieten juist tekort!

Hoe noodzakelijk dit toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek voor ieder bedrijf ook moge zijn, toch vormt

deze research een element dat enigszins vreemd is aan de mentaliteit van het produktiebedrijf. Het eist van de werkers een andere mentale instelling. De research-afdeling stelt haar eigen eisen aan de apparatuur en ook aan de beoordeling van het „rendement” daarvan. De kostenstructuur is een andere en de kostenbewaking een niet opgelost vraagstuk. Het verband tussen de gemaakte kosten en de behaalde resultaten is zo zwak, dat een verbijzondering van deze algemene kosten nauwelijks zinvol is. Dientengevolge mist men een redelijke maatstaf voor de beoordeling of meer dan wel minder aan research moet worden uitgegeven. De klacht dat het bedrijfsleven op dit gebied veel te zuinig is, is daarom evenzeer gegrond als de klacht dat research-afdelingen, indien hun de vrije hand wordt gelaten, geen grenzen voor hun expansie in acht nemen.

Ook al twijfelen wij geen ogenblik aan het nut en zelfs niet aan het rendement van research, toch weten wij dat objectief gezien deze research duur is. Door het uiterst gevarieerde karakter van de te verrichten onderzoeken en door het vaak eenmalige karakter ervan, zijn er in iedere research-afdeling instrumenten met een zeer kleine belastingsfactor. Vaak worden zij maar enkele tientallen uren per jaar gebruikt; de kans is zelfs groot dat sommige instrumenten maar voor een enkel onderzoek gebruikt zijn en verder renteloos staan. Natuurlijk geldt dit niet voor alle instrumenten. Naarmate het laboratorium groter is, d.w.z. naarmate het meer onderzoeken heeft te verrichten, zal het aantal instrumenten met een vrij gunstige belastingsfactor toenemen, maar tevens neemt ook het aantal met een ongunstige belastingsfactor toe. Wat hier gesteld is voor de instrumenten geldt eveneens voor de menselijke capaciteit. Op een klein deel van de kwaliteiten wordt een redelijk beslag gelegd, maar andere kwaliteiten komen slechts een enkele maal tot hun recht; ja, er zullen steeds wel kwaliteiten zijn die als een rustende beschikbaarheidsnuttigheid aanwezig zijn en dus betaald moeten worden zonder actief te worden.

Het merkwaardige van de research nu is, dat als de omvang van het werk toeneemt wel voor sommige onderdelen een gunstiger belastingsfactor wordt verkregen, maar dat dan tevens de noodzaak optreedt nieuwe instrumenten en menselijke capaciteiten aan te trekken die weer in hoge mate onderbezet zijn. Terwijl dus in de produktie de vergroting van de omvang meestal leidt tot een verbeterde belastingsfactor van machines en mensen, is dit in de research niet het geval. Daar blijft, hoezeer de omvang van het werk ook toeneemt, een belangrijke overcapaciteit bestaan. Research wordt dus onder ongunstige kwantitatieve verhoudingen bedreven. Daarom is research duur, wat ook het nuttig effect ervan moge zijn.

Steeds waar een deel van de produktie onder ongunstige kwantitatieve verhoudingen geschiedt omdat de belastingsfactor te klein is, werken er krachten om dat deel van de produktie af te stoten naar een speciaal bedrijf. Dit bedrijf kan dan, door het aantrekken van dit soort werk, tot een gunstiger belastingsfactor komen. Het is dan ook bedrijfs-economisch volkomen te begrijpen, dat een belangrijk deel van de research in afzonderlijke, speciaal daarop ingestelde, bedrijven plaatsvindt. Maar ook is het nu duidelijk dat dit toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek, zowel voor kleine als voor grote, zelfs voor zeer grote bedrijven van belang is. Of een bedrijf goed dan wel slecht voor research geoutilleerd is, steeds zou een deel van deze outillage onder zeer ongunstige kwantitatieve verhoudingen aan-

gewend worden als dit deel van de research in eigen beheer zou worden verricht. Voor dit deel van de research is dan ook de thans jubilerende Nijverheidsorganisatie T.N.O. het aangewezen lichaam.

Maar uit het voorgaande volgt ook dat de Nijverheidsorganisatie T.N.O. de eigen research in de bedrijven geenszins overbodig maakt. Ja, goed gezien, beconcurreren zij elkaar zelfs niet, maar vullen zij elkaar aan, zijn zij complementair. De eigen research is nl. op haar plaats waar deze onder gunstige kwantitatieve verhoudingen kan geschieden, d.w.z. waar de materiële middelen en de menselijke capaciteiten een voldoende bezettingsgraad hebben. Doordat de eigen research kan worden aangevuld met die van de Nijverheidsorganisatie T.N.O. kan zij tot betere resultaten komen dan zonder deze organisatie mogelijk zou zijn. Deze organisatie heeft een groot beschikbaarheidsnut voor de eigen bedrijfs-research. Anders gezegd, door het bestaan van de Nijverheidsorganisatie T.N.O. worden ondragelijke constante kosten tot variabele kosten voor het bedrijf gemaakt. Dit is een voordeel, afgezien nog van het feit dat deze research door de Overheid wordt gesubsidieerd.

De organisatorische opbouw van de Nijverheidsorganisatie T.N.O. vertoont primair een specialisatie naar bedrijven, resp. naar grondstoffen (bijv. kunststoffen, verf, metaal, hout, vezels). Daarnaast vinden wij een specialisatie naar technieken en hulpmiddelen (o.a. lastechniek, grafische techniek). Deze specialisaties maken een nauwe aansluiting aan de eisen van de praktijk, zoals deze in de bedrijven ervaren worden, mogelijk. Maar hier vinden wij op hoger niveau weer dezelfde problematiek als bij de research in de bedrijven. Zouden nl. deze gespecialiseerde afdelingen (instituten) volledig geëquipeerd zijn, dan zou ook daar een deel van de outillage onvoldoende bezet zijn. Het is daarom rationeel dat wij binnen de Nijverheidsorganisatie T.N.O. ook gedifferentieerde afdelingen vinden, die van de gespecialiseerde instituten die werkzaamheden overnemen welke daar relatief weinig voorkomen (Centraal Laboratorium, Centraal Technisch Instituut, Analytisch Instituut).

Research is op de praktijk van de toekomst gericht. De vraag, die in het heden moet worden gesteld, is dus: wat zal in de toekomst van belang zijn. Hier zal men prioriteiten moeten aangeven, d.w.z. er moeten plannen voor de research worden ontwikkeld; m.a.w. er is research op de research nodig. Verder zullen in dit verband contacten met derden moeten worden onderhouden. Alleen zo kan men vaststellen welke actualiteit aan de verschillende research-onderwerpen moet worden toegekend. Anderzijds zal men moeten weten wat door andere instituten in binnen- en buitenland aan research wordt gedaan resp. binnenkort zal worden gedaan. Deze behoeften hebben ertoe geleid dat op 1 januari 1957 de Economisch-Technische afdeling T.N.O. is opgericht.

Hiermede is een schets gegeven van de structuur van de Nijverheidsorganisatie T.N.O. ten tijde van haar 25-jarig jubileum. Naast deze nijverheidsorganisatie bestaan nog enige andere soortgelijke organisaties. Er zijn vraagstukken die zo algemeen zijn, dat zij het beste voor al deze organisaties tezamen kunnen worden verricht. Deze zijn dan ook weer geconcentreerd in twee afdelingen van de overkoepelende Centrale Organisatie T.N.O., nl. in de afdelingen Octrooien en Bewerking van Waarnemingsuitkomsten.

Overzien wij nu het gehele gebied van de research, nl. vanaf de research in de bedrijven, via die van de Nijverheidsorganisatie T.N.O., tot de Centrale Organisatie-

In dit artikel wijst schrijver er op dat na invoering van de algemene weduwen- en wezenwet niet alle weduwen een bodempensioen tot hun 65ste jaar zullen ontvangen. Hij spreekt de verwachting uit dat er in vele van die gevallen toch behoefte zal bestaan aan een uitkering, nu de wet met individuele omstandigheden van de weduwe, uitgezonderd invaliditeit, geen rekening houdt. Het levensverzekeringsbedrijf — aldus schrijver — heeft inmiddels het initiatief genomen tot het invoeren van een nieuwe verzekering van weduwenpensioen, die in deze behoefte voorziet. Deze verzekering geeft de weduwe van een verzekerde vanaf het tijdstip waarop de wettelijke uitkering wordt beëindigd tot haar 65ste jaar recht op een pensioen, waarvan het bedrag gelijk is aan dat van het wettelijke weduwenpensioen. Schrijver acht het niet onmogelijk dat dit initiatief straks van invloed kan zijn op de beslissing over eventuele uitbreiding van de wettelijke regeling.

Het is verheugend te kunnen constateren, dat het ontwerp van wet betreffende een algemene weduwen- en wezenverzekering reeds zo kort na de indiening door de Minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid door de beide Kamers der Staten-Generaal is aanvaard. Hoewel reeds op ruime schaal weduwen- en wezenvoorzieningen bestaan, waarbij te denken valt aan de pensioenregeling voor overheidspersoneel, aan ondernemings- en bedrijfspensioenregelingen en aan de particuliere verzekeringen, is in het algemeen de financiële positie van de weduwen en wezen van dien aard, dat er behoefte bestaat aan een algemene verzekering. De bestaande voorzieningen hebben er echter wel toe geleid, dat de wettelijke regeling beperkt blijft tot een bodemvoorziening, die ruimte laat voor aanvullingen uit andere bronnen.

De voorgestelde regeling beoogt slechts de behoefte weg te nemen door een minimale compensatie te geven voor de inkomstenderving, die is ontstaan door het overlijden van de kostwinner. Daarom zijn de uitkeringen niet gedifferentieerd naar het inkomen van de overledene, maar uniform en hangt het bedrag der uitkering nauw samen met de kosten voor de allereerste levensbehoeften. Hierbij is rekening gehouden met de omstandigheid of alleen een weduwe dan wel een weduwe met kinderen

(vervolg van blz. 345)

T.N.O., dan zien wij een steeds afstoten naar een hoger plan van de werkzaamheden, die op lager niveau uitgevoerd, tot een te lage belastingsfactor en dus tot te hoge kosten zouden leiden. Wij willen er hier, mogelijk ten overvloede, op wijzen dat de betekenis van dit kostenargument niet alleen en zelfs niet in hoofdzaak in zijn financieel aspect moet worden gezien. Hoge kosten vormen de financiële uitbeelding van een beslag op zeer schaarse middelen van materiële en personele aard. Ons land heeft de industriële research zo hard nodig, dat wij ons de luxe eenvoudig niet mogen permitteren, dure instrumenten en schaarse kennis en ervaring onder een lage belastings-

Een bodempensioen voor alle weduwen?

achterblijven, terwijl de uitkeringen bij wijzigingen in de algemene welvaart zullen worden aangepast.

Naar het oordeel van de Sociaal-Economische Raad, die over deze verzekering een uitvoerig advies aan de Regering heeft uitgebracht, is de logische consequentie van een voorziening, die slechts de behoefte wil wegnemen, dat de uitkering alleen wordt verleend zolang de nabestaande niet in staat kan worden geacht zelf door het verrichten van arbeid inkomen te verwerven. Dit als uitgangspunt nemend kent de wettelijke regeling een weduwenpensioen toe aan de weduwe, die ten tijde van het overlijden van haar echtgenoot een kind beneden de leeftijd van 18 jaar te verzorgen heeft, invalide is of de leeftijd van 50 jaar heeft bereikt of overschreden.

In alle gevallen wordt de uitkering van het weduwenpensioen beëindigd bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd en dan vervangen door een ouderdompensioen ingevolge de algemene ouderdomswet. Wanneer een weduwe niet of niet meer voldoet aan de voorwaarden voor het recht op weduwenpensioen vervalt haar recht op pensioen, met dien verstande dat, als zij op dat tijdstip 50 jaar of — indien zij reeds 5 jaar in het genot van het pensioen is geweest — 45 jaar of ouder is, zij aanspraak op dit pensioen blijft houden.

factor te laten werken. Dit is immers een verspilling, die de totale research op een kleinere omvang zou houden dan met de beschikbare middelen mogelijk is.

Vanwege de zeer snelle technische ontwikkeling enerzijds en de toename van onze bevolking die tot industrialisatie in concurrentie met andere landen dwingt anderzijds, moeten wij de research tot het hoogste peil opvoeren dat nog rationeel is. Iedere verspilling van materiële middelen en menselijke capaciteiten moet daarom worden voorkomen. De thans jubilerende Nijverheidsorganisatie T.N.O. is, zoals wij hebben aangetoond, een middel om tot een optimale belastingsfactor van deze capaciteiten te komen.

Amsterdam,

Dr. W. J. v. d. WOESTIJNE,

Gemiddeld aantal ongehuwde werkloze vrouwen naar leeftijd en duur van inschrijving in beroepen, behorende tot de huiselijke diensten in 1953 t/m 1957

Leeftijdsgroep	Duur van inschrijving	1953		1954		1955		1956		1957	
		absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.
40-49 jaar	1-6 maanden	206	74	157	67	93	71	43	89	49	90
	6-12 maanden	41	15	34	15	14	10	3	7	3	6
	12 mnd. en meer	30	11	41	18	24	19	2	4	2	4
	Totaal	277	100	232	100	131	100	48	100	54	100

Gemiddeld aantal ongehuwde werkloze vrouwen naar leeftijd en duur der inschrijving (excl. huiselijke diensten) in 1953-1957

Leeftijdsgroep	Duur van inschrijving	1953		1954		1955		1956		1957	
		absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.	absoluut	in pCt.
40-49 jaar	1-6 maanden	586	68	546	67	353	67	321	67	348	71
	6-12 maanden	138	15	106	13	67	13	55	11	54	11
	12 mnd. en meer	154	17	157	20	110	20	104	22	90	18
	Totaal	878	100	809	100	530	100	480	100	492	100

Een weduwe die geen recht (meer) heeft op een weduwnpensioen, ontvangt een tijdelijke weduwnuitkering om zich aan de gewijzigde omstandigheden te kunnen aanpassen. De duur van deze tijdelijke weduwnuitkering is afhankelijk van de leeftijd van de weduwe en kan variëren van 6 maanden tot 2 jaar. Zowel het bedrag van het weduwnpensioen als dat van de tijdelijke weduwnuitkering is vastgesteld op f. 1.326 per jaar, met dien verstande dat een weduwe, tot wier huishouden een kind beneden de leeftijd van 18 jaar behoort, een weduwnpensioen van f. 1.968 per jaar ontvangt.

De wetgever hanteert bij de verwezenlijking van de omschreven doelstelling wel zeer algemene maatstaven en houdt, met uitzondering van invaliditeit, geen rekening met individuele omstandigheden. Het valt te verwachten dat bij de voorgestelde regeling veel weduwen, die volgens de normen van de wet in staat geacht moeten worden zelf door arbeid in hun onderhoud te voorzien, hiertoe in de praktijk, al dan niet door persoonlijke omstandigheden, niet in staat blijken te zijn. Tijdens de Kamerdebatten is hierop van verschillende zijden gewezen en aangedrongen op verlaging van de leeftijdsgrens van 50 jaar. De Regering heeft evenwel gemeend deze grens te moeten handhaven en beroept zich hierbij o.a. op van de gewestelijke arbeidsbureaus verkregen gegevens over de plaatsingsmogelijkheden voor ongehuwde vrouwen. Aan de Handelingen van de Tweede Kamer ontlenu wij de bovenstaande cijfers.

Deze cijfers dienen echter, zoals ook uit de toelichting van de Minister blijkt, met de nodige omzichtigheid te worden beoordeeld. Zij hebben immers slechts betrekking

op een relatief gering aantal ongehuwde vrouwen, waartoe ook zijn gerekend zij, die geregeld aan het arbeidsproces hebben deelgenomen. Bovendien betekent beëindiging van de inschrijving bij het gewestelijk arbeidsbureau niet steeds, dat de betreffende vrouw reeds in een werkkring is geplaatst, omdat velen hun inschrijving niet meer verlengen, zodra zij over de maximale periode van 126 dagen uitkering ingevolge de werkloosheidswet hebben genoten.

Tenslotte dient hierbij nog bedacht te worden dat deze cijfers alle betrekking hebben op jaren, waarin de „full-employment” zo niet bereikt, dan toch zeer dicht benaderd is. Bij teruggang van de conjunctuur zullen zij, die op grond van hun arbeidsverleden slechts geringe ervaring hebben, zoals in het algemeen de weduwen, niet in staat zijn zich in het arbeidsproces te handhaven. Uit dit alles blijkt wel, dat veel weduwen na beëindiging van de wettelijke uitkering behoefte zullen hebben aan een nadere voorziening tot het moment, waarop zij aanspraak krijgen op een ouderdomspensioen ingevolge de algemene ouderdomswet.

Men kan zich afvragen, of bij het voorzien in deze behoefte de Overheid een taak moet hebben of dat dit moet worden overgelaten aan het particuliere initiatief. Inmiddels heeft een van de grote levensverzekeringsinstellingen reeds het antwoord op deze vraag gegeven in de vorm van een nieuwe verzekering van weduwnpensioen bij collectieve verzekering. Deze verzekering geeft de weduwe van een verzekerde vanaf het tijdstip waarop de wettelijke uitkering wordt beëindigd tot haar 65ste jaar recht op een pensioen, waarvan het bedrag gelijk is aan dat van het wettelijke weduwnpensioen. Zolang de verzekerde in leven is zal bij wijziging in de algemene welvaart gelijktijdig met de wettelijke uitkering ook dit pensioen worden aangepast. Het bijzondere is hierbij, dat een eventueel daarmee gepaard gaande verhoging van de jaarpremie, eerst ingaat op de volgende vervaldatum.

Bij de behandeling van het wetsontwerp heeft de Minister toegezegd, dat na de invoering van de wet getracht zal worden zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over de arbeidskansen voor weduwen, wier wettelijke uitkering werd beëindigd. Hiervan zal het afhangen of de leeftijdsgrens van 50 jaar moet worden verlaagd dan wel zal worden gehandhaafd. Mogelijk kan ook dit door het levensverzekeringbedrijf genomen initiatief van invloed zijn op een in de toekomst te nemen beslissing over eventuele uitbreiding van de wettelijke regeling.

Amsterdam.

Mr. G. J. WILLEMSSEN.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Prof. F. de Vries Lezingen

„The F. de Vries Lectures”, uitgaande van de Professor F. de Vries Stichting, zullen dit jaar gehouden worden in de Nederlandsche Economische Hoogeschool te Rotterdam op 20 mei a.s. des morgens 11.30 uur en op 21 mei te 10.30 en 11.30 uur. Spreker zal zijn Professor P. N. Rosenstein-Rodan van het Massachusetts' Institute of Technology, Cambridge, Mass; zijn onderwerp is: „Indivisibilities and Economic Growth”.

Belangstellenden zijn hartelijk welkom.

Conjunctuur en conjunctuurpolitiek

Dr. C. de Galan te Middelburg schrijft ons:

In „E.-S.B.” van 25 februari jl. heeft de heer J. Kuiterman een aantal belangwekkende opmerkingen gemaakt over bovengenoemd onderwerp. Omdat ik zijn artikel echter verwarrend vind en gedeeltelijk onjuist, wil ik in enkele punten een andere zienswijze naar voren brengen. Daarbij stel ik voorop, dat ik de door Kuiterman opgestelde waarde- en conjunctuurleer, die hij als uitgangspunt voor zijn beschouwing neemt, niet ken.

1. De heer Kuiterman beveelt als belangrijk instrument van anti-cyclische politiek aan loonsverhoging in de hausse en loonsverlaging in de baisseperioden. Dit „terug naar de klassieken” motiveert hij door er op te wijzen, dat bij loonsstijging de verhoogde consumptiequote niet opweegt tegen de kostenstijging. De kostenstijging doet de winsten dalen, waardoor de vraag daalt. Het lijkt niet noodzakelijk deze gedachtengang (na de Keynesiaanse en post-Keynesiaanse theorie) opnieuw te verwerpen; volstaan kan worden met de constatering, dat de winsten mede kunnen stijgen en dat, in een hausseperiode, een eventuele winstdaling niet tot vermindering van de investeringsvraag behoeft te leiden.

2. In samenhang met zijn voorkeur voor een anti-cyclische loonpolitiek stelt de heer Kuiterman, dat de loonsverhogingen niet kunnen worden doorberekend. De totale vraag bepaalt nl. het prijsniveau en dat veroorzaakt weer de hoogte van de kosten. Hierbij wordt vergeten, dat verhoogde lonen in de calculaties zeker kunnen worden doorberekend en daar zij dan snel tot verhoogde bestedingen leiden, ontstaat er hoogstens een rimpeling. Bovendien wordt een hausse juist gekenmerkt door een overschot van totale vraag boven aanbod; in deze situatie kan niet alleen worden doorberekend, maar leidt de doorberekening tot hernieuwde vraagvergroting. De uitgave van wat in de vervangingswaardetheorie schijnwinsten worden genoemd, verergert dit nog. Het is trouwens de vraag, of de hoogte van de winst alleen bepalend is voor de vraag naar investeringen en daarmee, in de theorie van Kuiterman, voor de conjunctuurbeweging.

3. Merkwaardigerwijs geeft de heer Kuiterman niet aan, welke de oorzaken zijn geweest voor de conjunctuuromslagen in 1953 en 1957. Voor 1953 wijst hij alleen op de verhoogde uitgaven na de ramp, terwijl voor 1957 de conjunctuuromslag als een deus ex machina uit de lucht komt vallen. Nu kwam zij dat voor Nederland door buitenlandse invloed inderdaad enigszins, maar dat de bestedingsbeperking hier geen enkele invloed zou hebben gehad, lijkt wel zeer onwaarschijnlijk.

4. Merkwaardig is bovendien, dat de invloed van het buitenland in Kuitermans artikel zo zelden aan bod komt. Zij is toch in en na 1953 de belangrijkste oorzaak van de snelle opgang geweest (dank zij lage prijzen) en nam pas af, nadat ons prijsniveau zich had aangepast en de overbesteding naar het buitenland vloeide via verhoogde importen. Wel geeft de heer Kuiterman aan, dat door het lage *kostenniveau* in Nederland de buitenlandse vraag toenam (dat dit, volgens zijn zienswijze, niet door een laag *prijsniveau* werd veroorzaakt, vindt zijn oorzaak in de onmogelijkheid van invloed van kosten op prijzen; in feite is het in de waardetheorie van de heer Kuiterman

niet mogelijk, dat Nederland een laag prijsniveau heeft, omdat dit door de totale vraag direct wordt bepaald), maar dit was slechts „van korte duur”. Is drie à vier jaar in dit geval kort?

5. Men kan de heer Kuiterman toegeven, dat de overheidspolitiek de afgelopen jaren uit conjunctureel oogpunt gebreken heeft getoond; terecht laakt hij de belastingverlaging van 1955 en de gebrekkige krediet- en rentepolitiek. Maar dit verwijt klinkt wel wat goedkoop en bepaald niet origineel. De Overheid, die overigens ook uit mensen bestaat, krijgt immers de taak maatschappelijke ontwrichtingen te corrigeren en dat met een naar ook de heer Kuiterman inziet, onvoldoende slagvaardig apparaat.

6. Ten slotte zijn de adviezen, die de heer Kuiterman geeft ten aanzien van de conjunctuurpolitiek weinig opzienbarend; het lijkt sterk de vraag, of het nauwgezet volgen van de bankbiljettencirculatie hierbij voldoende of zelfs belangrijk is, gezien het in sterke mate inflatoir financieren van investeringen. „Conjunctureel inzicht is (inderdaad) nodig”, maar het artikel van de heer Kuiterman draagt daartoe, geloof ik, weinig bij.

NASCHRIFT

Een „E.-S.B.”-artikel kan geen handboek zijn voor conjunctuurleer. Ik heb daarom in mijn beschouwing slechts enkele van de, naar mijn mening, belangrijkste data kunnen aanstippen. De beknoptheid brengt mee, dat van de lezer meer dan gewone aandacht wordt gevraagd. Temeer geldt dit, waar mijn artikel is gebaseerd op een aan de geachte inzender onbekend uitgangspunt. Het wil mij voorkomen, dat de inzender er niet volkomen in is geslaagd de denkbarrière van zijn eigen overtuiging te doorbreken. Op meerdere plaatsen schuift hij nl. *zijn* gedachtengang of *zijn* gevolgtrekking in *mijn* pen. Zo schuift hij in mijn pen een aanbeveling voor loonsverlaging in baisseperioden; dat het prijsniveau de hoogte van de kosten bepaalt; dat door het lage *kostenniveau* in Nederland de buitenlandse vraag toenam en de onmogelijkheid van invloed van kosten op prijzen.

Geén loonsverhoging is echter iets anders dan loonsverlaging. Loonsverlaging zal door mij niet worden aanbevolen. Een omelet laat zich niet weer tot ei transformeren. In mijn theorie zijn marktprijs en kosten gescheiden. Er bestaat wel een wederzijdse beïnvloeding via een ingewikkeld economisch mechanisme, maar er bestaat tussen beide geen functioneel verband. In plaats van de marktprijs te zien als een optelsom van kostenfactoren, zie ik deze als een met de markt schommelende grootheid, waarvan na aftrek van de kosten de winst overblijft. Hieruit volgt, dat de winst een variabele grootheid is. Daar een negatieve winst voor geen enkele ondernemer appreciabel is, kunnen te sterk gestegen kosten aanleiding tot produktiebeperking zijn en via deze tot hogere marktprijzen leiden. Ik heb duidelijk geschreven: „Evenmin sluit dit uit, dat hogere produktiekosten via produktieinkrimping tot hogere prijzen zouden kunnen leiden”. Ik heb geschreven, dat in het buitenland de produktiekosten sneller stegen dan hier te lande en dat daardoor de buitenlandse vraag tijdelijk „belangrijk” toenam. Dit is wel iets anders, dan de inzender er van maakt. De *produktiekosten* geven de limiet aan, waarbinnen het goedkoper kan zijn te importeren dan te produceren. *Sneller* stijgende produktiekosten in het land van invoer kunnen tot gevolg hebben, dat daar de marktprijs stijgt boven die in het land

van uitvoer. De belangrijke toeneming van de buitenlandse vraag heeft slechts zeer korte tijd geduurd en zeer bepaald geen 3 à 4 jaar. Dat niet het Nederlandse kostenniveau maar de marktprijsniveaus volgens mij bepalend waren voor de buitenlandse vraag, blijkt ten overvloede nog duidelijk uit het volgende: „Dit kon echter slechts van korte duur zijn, omdat in deze fase de prijzen hier sneller moesten stijgen dan in het buitenland”.

De oorzaken van de conjuncturomslag in 1957 heb ik m.i. vrij uitvoerig aangegeven. De invloed van de buitenlandse conjunctuur heb ik daarbij niet genoemd, omdat deze er niet is geweest. De tijdelijk sterk toegenomen buitenlandse vraag was, evenals de daarop gevolgde overbesteding — lees: inflatoire overinvestering — een direct gevolg van het te lage loonpeil hier te lande en behoort tot de repercussies van de hier gevoerde economische politiek. De „bestedingsbeperking” stond volledig buiten de conjuncturomslag, en wel reeds omdat de „bestedingsbeperking” van latere datum was.

Een gedetailleerde verklaring van de conjuncturomslag in 1953 — met de daarmee onvermijdelijk gepaard gaande zuiver theoretische uiteenzetting over de conjuncturele wetmatigheid tijdens de depressie — zou buiten het bestek van mijn artikel, waarin ik slechts een korte nabeschouwing over de achter ons liggende hoogconjunctuur en omslag heb willen geven, zijn gevallen. Ik ben echter gaarne bereid degenen, die mij hun naam en adres opgeven, mijn verklaring voor deze conjunctuurfase te doen toekomen. De omslag van 1953 was een normale omslag, welke beknopt gekarakteriseerd wordt door de algemene oorzaak, welke ik heb genoemd voor het passeren van het dieptepunt. Buiten de vermelde ramp waren hier geen exogene invloeden werkzaam. Het mag misschien aantrekkelijk zijn om conjuncturomslagen, die men niet verklaren kan, aan exogene oorzaken toe te schrijven, maar wetenschappelijke waarde heeft dit niet.

Dat doorberekening van verhoogde lonen — d.w.z. prijsverhogingen wegens stijgende produktiekosten — tot verhoogde bestedingen leiden, is voor mij een volkomen nieuw gezichtspunt. Ik zou inzender willen vragen, hoe hij een „eventuele winstdaling” denkt te combineren met het doorberekenen van verhoogde produktiekosten. Wanneer de ondernemers hun prijzen bepalen op basis van de gemaakte kosten, hoe kunnen dan winstfluctuaties optreden? Bovendien: niet elk bedrijf heeft dezelfde produktiekosten. Wanneer de prijsvaststelling zou geschieden op basis van de kostprijscalculaties, dan zouden het marginale en het intra-marginale bedrijf uiteenlopende prijzen moeten nemen. In de praktijk nemen ze echter dezelfde prijs.

Hoewel mijn theorie geenszins een „terug naar de klassieken” genoemd kan worden, is het mij niet duidelijk, waarom dit a priori niet toegestaan zou zijn. Het spijt me, dat inzender zijn tot wetenschappelijk dogma verheffen van de „Keynesiaanse en post-Keynesiaanse theorie” niet nader motiveert. Hij zou toch immers mogen veronderstellen, dat ook mij het bestaan van deze theorieën niet onbekend gebleven zal zijn? Wanneer ik desondanks tot een andere gevolgtrekking kom, zal ik daarvoor immers wel een gegronde reden hebben.

Het door inzender onder 5 betoogde is meer een onderstreping dan een bestrijding van mijn betoog. Het is mij echter niet duidelijk, waarom inzender ook tegen het gedeelte van mijn betoog, waarmee hij het blijkbaar eers is, moet ageren.

De bankbiljettencirculatie is een „belangrijke indicator”,

maar kan toch slechts een ruwe benadering geven van de conjuncturele situatie. Voor een exacter onderzoek „is een uitgebreide documentatie noodzakelijk” en „zonder het benodigde documentatiemateriaal blijft conjunctuurbeheersing onbereikbaar”.

Emmen.

JOH's KUITERMAN.

BOEKBESPREKING

O. KANA: *Bedrijfssignalering met Z-diagrammen*. Een eenvoudige methode voor efficiencybewaking. N. Samsom N.V. Alphen aan den Rijn 1958, 35 blz., f. 2,75.

In de inleiding tot zijn beknopt gehouden boekje geeft de auteur zijn visie op het nut van het signaleren van bedrijfsgegevens. Hij wijst op de noodzaak om uit de veelheid van gegevens een doelmatige keuze te doen en om via het systeem van „klein beginnen” te komen tot een evenwichtig opgebouwd programma van gegevens welke aan de betrokken afdelingschefs en directieleden zullen worden voorgelegd. Een belangrijk aspect hierbij wordt gevormd door de wijze waarop de gegevens worden gepresenteerd. De auteur stelt als eerste eis dat de meest recente gegevens steeds vergezeld gaan van vergelijkbare oudere gegevens en dat het geheel zowel in tabelvorm als in grafiekvorm moet worden gepresenteerd. Een tweede door hem gestelde eis heeft betrekking op de normalisering. Hierdoor geleid is de heer Kana in het bedrijf, waarin hij als administrateur werkzaam is, gekomen tot de invoering van Z-diagrammen, omdat in dergelijke diagrammen de gegevens in drieërlei vorm gebracht worden: a) in de vorm van voortschrijdende (jaar)totalen; b) in de vorm van geaccumuleerde cijfers en c) in de ontwikkeling van periode tot periode (oorspronkelijke cijfers). Het woord Z-diagrammen is ontstaan door de gedaante, die de grafiek gebaseerd op de cijfers van een volle periode, vertoont. Langs een horizontale as wordt de tijd uitgezet, terwijl langs de verticale as de drie bovengenoemde vormen van de gegevens worden uitgezet. Het resultaat wordt gevormd door een drietal lijnen, waarvan de bovenste en onderste (globaal genomen) horizontaal verlopen (a en c), terwijl de derde lijn (b) de verbinding vormt tussen het beginpunt van de onderste en het eindpunt van de bovenste lijn.

Het volgende gedeelte van het boekje is gewijd aan de techniek van het samenstellen van Z-diagrammen. Aan de hand van een voorbeeld met maandgegevens over twee jaar wordt aangegeven hoe de geaccumuleerde cijfers en de voortschrijdende jaartotalen worden bepaald. De twee tabellen, die dit proces in schematische vorm presenteren; werken o.i. niet bepaald verhelderend omdat de tabellen (II en III, blz. 15 en 16) niet op elkaar zijn afgestemd en elk op zich genomen niet erg duidelijk zijn. Het erop volgende Z-diagram (tabel IV) munt evenmin uit door duidelijkheid, ten eerste omdat er twee door elkaar getekend zijn en ten tweede omdat beide diagrammen op het oog geen Z-diagrammen zijn. Dit laatste komt doordat de oorspronkelijke cijfers op een andere schaal zijn getekend dan de geaccumuleerde cijfers en de voortschrijdende jaartotalen; zonder dat dit wordt aangegeven. Deze onderling verschillende schaalverdeling biedt beslist voordelen, maar wellicht ware het beter geweest dit bij een eerste voorbeeld achterwege te laten.

In het derde gedeelte van het boekje wordt geschreven over de bruikbaarheid van Z-diagrammen. Dit onderdeel wordt in twee bladzijden afgedaan, waarbij vooral de nadruk komt te liggen op eenvoudige extrapolatie van de trendmatige ontwikkeling teneinde het verwachte toekomstige beloop van de gegevens tot uitdrukking te brengen. Echter, ook in het volgende onderdeel van het boekje, dat de door de auteur voorgestelde genormaliseerde Z-diagrammen behandelt, vindt men nog iets over de toepassingsmogelijkheden, nl. vergelijking van diagrammen betreffende dezelfde grootte over verschillende perioden en vergelijking van diagrammen betreffende verschillende grootte. Over de realiteitswaarde van eenvoudige extrapolaties willen wij ons hier niet uitspreken, maar wel kan worden opgemerkt, dat node de toepassingsmogelijkheden in de budgettering worden gemist. Het is immers zeer eenvoudig en instructief om in hetzelfde diagram zowel gebudgetteerde als gerealiseerde waarden op te nemen.

Ten slotte worden in het laatste gedeelte over de genormaliseerde Z-diagrammen de merites van de door de auteur ontworpen standaardformulieren behandeld. Hierbij wordt er o.a. op gewezen dat de formulieren zodanig zijn ontworpen dat invulling op de schrijfmachine mogelijk is. Onmiddellijk rijst in dit verband de vraag of de tabellen niet kunnen worden ingeschakeld bij de doorschrijfboekhouding. Ook lijkt het ons mogelijk om via een doorschrijfsysteem bepaalde nauw verwante grootte (assortimentsonderdelen bijv.) op een verzamelblad bijeen te nemen. Deze beide punten worden in het boekje evenwel niet aangevoerd.

Na deze kritische opmerkingen willen wij niet nalaten er op te wijzen, dat de bruikbaarheid van Z-diagrammen voor bepaalde doeleinden beslist niet aan twijfel onderhevig behoeft te zijn; in verscheidene boeken over bedrijfsstatistiek wordt voor de behandeling ervan een min of meer ruime plaats ingeruimd. Daarnaast was er zeker nog ruimte voor een monografie over dit onderwerp door een auteur, die er de nodige ervaring mee heeft opgedaan. Vandaar dat het boekje van de heer Kaña in de belangstelling van het bedrijfsleven kan worden aanbevolen. Het is evenwel jammer dat het werkje te compact is, zowel in het instructieve gedeelte als in het gedeelte over de toepassingsmogelijkheden. Wij hopen, dat het boekje bij een herdruk aan deze bezwaren tegemoet kan komen.

Barendrecht.

W. BEGEER, ec. drs.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De verslagweek eindigde met de kwartaalsbetaling door de Staat aan de gemeenten, ten bedrage van ca. f. 270 mln., een betaling, die de ruimte op de geldmarkt nog heeft doen toenemen. Van een krappe maand-ultimo zal deze keer dus geen sprake zijn. Op 1 mei volgen ca. f. 200 mln. aan betalingen.

De Staat is, nog steeds dankzij de opbrengst van de staatslening en dankzij de voortdurende belangstelling voor het afnemen van schatkistbiljetten, zó goed bij kas, dat

hij genoemde betalingen zonder moeite uit zijn saldo bij De Nederlandsche Bank (20 april: f. 880 mln.) kan putten. Het is dan ook opvallend, dat niettemin op 28 april een tender op schatkistpromessen zal worden gehouden, de eerste sinds 8 januari. Er zal op 6- en 12-maands papier kunnen worden ingeschreven. Daar dit papier in verband met de vervaldatum voor de banken veel aantrekkelijks heeft, en anderzijds de Staat goed bij kas is, zal het peil van de geldmarktrente wellicht een vuurproef ondergaan.

Blijkens niet-officiële persberichten is er t.a.v. de kasreserveregeling — krachtens welke de banken een bepaald percentage van de hun toevertrouwde middelen in de vorm van een renteloos tegoed bij De Nederlandsche Bank moeten aanhouden — een interessante ontwikkeling te wachten. De banken (en de postchèque- en girodienst) zouden nl. de door de Wereldbank in 1947 aan de Staat verstrekte $3\frac{1}{2}$ pCt. lening pro resto groot \$ 55 mln. van de Wereldbank gaan overnemen. Dit zal gepaard gaan met een vermindering van de goud- en deviezenvoorraad van De Nederlandsche Bank, die de hiervoor benodigde dollars zal fourneren, en met een dienovereenkomstige daling van het tegoed der financiële instellingen. Hier-tegenover zal een verlaging van het kasreserve-percentage met 3 pCt. — tot 7 pCt. — komen te staan. M.a.w. het bankwezen zal een renteloos tegoed ten dele mogen omzetten in rentedragend papier, hetwelk vrij verhandelbaar zou worden, uiterlijk in 1966 zal vervallen en een gemiddelde looptijd heeft van ruim 4 jaar. Voor nadere details zal men op de officiële berichten moeten wachten.

De kapitaalmarkt.

De door Europa reizende Amerikaanse effecten-analysten maken een merkwaardige tijd mee. Bij de geringste aanleiding vliegen de koersen van de Nederlandse aandelen omhoog, terwijl op dividendverlagingen veelal nauwelijks wordt gereageerd. In Nederland, waar de particuliere belegger niet alleen met de inkomstenbelasting te maken heeft, maar ook met de uit zijn dividend te bestrijden vermogensbelasting, die hoger wordt naarmate de koersen stijgen, is het rendement-na-alle-belastingen op sommige onzer blue chips tot vrijwel nihil gereduceerd. Dergelijke aandelen worden door hen dus nog slechts in de hoop op verdere koerswinst aangehouden of gekocht, een situatie die in bepaalde opzichten verontrustend is.

De particuliere belegger wordt, wat de eerste rangs aandelen betreft, op deze wijze vrijwel uit de markt geprijsd. En hoe meer pensioenfondsen en dergelijke niet door fiscale factoren belemmerde instellingen zich voor belegging in aandelen gaan interesseren, des te nijpender wordt deze kwestie.

Het feit dat er in het in deze week gepubliceerde jaarverslag van De Nederlandsche Bank op gewezen wordt dat de Amerikaanse pensioenfondsen in de jaren 1956/1958 ca. 40 pCt. van hun belegbare middelen voor de aankoop van aandelen hebben bestemd; dat de Nederlandse Spaarbankbond bekend maakt plannen te overwegen de spaarders de weg te wijzen naar de aankoop van aandelen (via beleggingsfondsen); dat het bestuur van een Londense borough 25 pCt. van de activa van het pensioenfonds in aandelen belegt zegt te hebben; dat er voor de Duitse volksaandelen een overweldigende belangstelling bestaat; dat men in Engeland via de postkantoren orders voor „unit trusts” kan opgeven; dit alles wijst steeds maar weer in de richting van een toegenomen vraag naar aandelen. Misschien mag men langzamerhand zelfs wel gaan spreken

van een *structurele verandering* in de samenstelling van het markt personeel op de aandelenmarkt.

Op het gebied van de emissie-aankondigingen kan melding worden gemaakt van de f. 38 mln. 4½ pCt. 20-jarige lening ten laste van de Nederlandse Antillen, gegarandeerd door de Nederlandse Staat; en van de ruim f. 1,75 mln. (effectief) aandelen die door de Nillmij worden aangeboden. Getuige de hoge claimkoersen kostte het de beurs weinig moeite vertrouwd te geraken met de figuur van de preferente, in gewone aandelen converteerbare, aandelen Amsterdamse Droogdok.

In het eerste kwartaal 1959 is het rendement op aandelen, zoals dit wordt berekend door de Rotterdamsche Bank, gedaald van 5,9 tot 5,3 pCt., maar ons land behoort ondanks deze daling toch altijd nog tot die schaars geworden gebieden waar het rendement op aandelen hoger is dan dat op eerste klas obligaties. Hierbij moet echter wel worden bedacht dat de betrokken 199 aandelen bepaald niet alle tot het selecte gezelschap van de „goudgerande” aandelen mogen worden gerekend. Op een enkele uitzondering na ligt het rendement hier beneden 4 pCt.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	17 april 1959	24 april 1959
Algemeen		255	281	280
Internat. concerns		375	410	405
Industrie		174	200	204
Scheepvaart		151	151	150
Banken		138	160	165
Indon. aand.		103	116	117

Aandelen	2 jan. 1959	17 april 1959	24 april 1959
Kon. Petroleum	f. 183,20	f. 172,60	f. 168,10
Unilever	452	552½	548½
Philips	493¾	587½	594¾
A.K.U.	262	311½	308½
Kon. N. Hoogovens	341	435	460
Van Gelder Zn.	193	220	216
H.A.L.	158½	157¾	154¾
Amsterd. Bank	253½	282	287¾
Ver. H.V.A. Mij-en	131½	137½	140½

Staatsfondsen			
2½ pCt. N.W.S.	59¾	63¾	64¾
3½ pCt. 1947	90½	92½	93¾/32
3½ pCt. 1955 I	87½	90¾	90¾
3 pCt. Grootboek 1946	88¾	90½	91¾
3 pCt. Dollarlening	90¾	94¾	94¾

Diverse obligaties			
3½ pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI	90¾	93¾	93¾
3½ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III	91½	86	87¾
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	89	93¾	94
3½ pCt. Philips 1948	95	97¾	99¾
3½ pCt. Westl. Hyp. Bank	83½	87¾	88¾
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957	110	111¾	111½

New York			
Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	588	627	627

M. P. GANS.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

- Prof. P. Hennipman,
A. M. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra,
Prof. F. J. de Jong.

Abonnementsprijs f 22.50;
fr. p. post f 23.60; voor studenten f 19.—; fr. per post f 20.10.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening

Bij de Cultuurtechnische Dienst te Utrecht vacceert de functie van

DIRECTIELID

Deze leidinggevende functionaris is verantwoordelijk voor:

- Administratief Beheer
- Interne Organisatie
- Financiën en Economie

◆ Geboden wordt een aantrekkelijke functie, waarbij **teamwork** een belangrijke rol speelt.

Salarisgrenzen f. 1229,— tot f. 1477,— per maand, standplaats Utrecht.

◆ Vereist zijn een academisch niveau en ervaring op een of meer der aangegeven gebieden.

Leeftijdsgrenzen van 35 tot 45 jaar. Indiensttreding zo spoedig mogelijk.

Eigenhandig geschreven brieven te richten aan:
De Directeur van de Cultuurtechnische Dienst, Maliebaan 21, Utrecht.

Wat kan de bank voor U doen?

Het antwoord op deze vraag krijgt
U in onze brochure

WAT DE BANK VOOR U KAN DOEN

Stuur Uw aanvraag voor gratis toezending
aan De Twentsche Bank,
Postbus 407, Amsterdam.

DE TWENTSCHE BANK

Uw financiële raadsman

CENTRAAL BEHEER

Singel 126-130, Amsterdam-C.

machinebreuk- verzekering

Voorlichting en service
door een Nederlands bedrijf
met 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

PENSIOEN-RISICO

**biedt een nieuwe verzekering
van weduwenpensioen.**

De algemene weduwen- en wezenwet geeft in vele gevallen een weduwe slechts gedurende een korte periode recht op een wettelijke uitkering. Pensioen-Risico stelt voor werkgevers de mogelijkheid open een tijdelijk weduwenpensioen van f. 1326,- per jaar voor de echtgenoten van hun werknemers te verzekeren, ingaande zodra de wettelijke uitkering wordt gestaakt en eindigende uiterlijk bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar.

De premie voor deze verzekering is verschuldigd tot de 50-jarige leeftijd van de echtgenote van de verzekerde werknemer en bedraagt: f. 15,- per jaar per verzekerde, indien de uitkering wordt beëindigd bij hertrouw van de weduwe; f. 25,- per jaar per verzekerde, indien de uitkering bij hertrouw blijft doorlopen of wordt toegekend, omdat de wettelijke uitkering wegens hertrouw wordt beëindigd.